

Het Landschap Getuigt - Het Lint: van Praatbos tot site Lange Max

Gerdi Staelens

Westtoer, het autonoom provinciebedrijf voor toerisme en recreatie in West-Vlaanderen, wil in 2023-2024 het Eerste Wereldoorlog-toerisme een nieuwe boost geven. Met het project *Landscapes / Feel Flanders Fields*¹ wenst men in het herdenkingslandschap de focus te leggen op vergeten elementen uit de Eerste Wereldoorlog.

De gemeente Koekelare diende een project in met als titel *Het Lint*.

Het Lint maakt een verbinding vanaf de Duitse militaire begraafplaats in Vladslo, via het bos van Koekelare en het centrum van Koekelare tot de site Lange Max. Dit traject valt op door het aanbrengen van linten aan bomen.

De inspiratie voor het project² werd gehaald van het lied *Tie a Yellow Ribbon Round the Old Oak Tree* (Tony Orlando & Dawn, 1973). In het lied vraagt een ex-gedetineerde of hij na vijf jaar gevangenisstraf nog thuis welkom zou zijn. Een geel lint aan de oude eik in de tuin zou een positief teken zijn. Bij zijn aankomst hing de boom vol linten...³.

Met in het achterhoofd de gedachte dat de burgers tijdens de Eerste Wereldoorlog in hun eigen leefomgeving jaren gevangen zaten, helpen de vele gele linten aan de bomen ons herinneren aan de toenmalige wens voor beëindiging van de oorlog en een terugkeer naar een vreedevolle wereld.

Vandaag drukken de gele linten de wens uit voor de beëindiging van de oorlog in Oekraïne. De directe en indirecte gevolgen ervan zijn voor een groot deel van de wereldbevolking niet te onderschatten. De druk op het dagelijks leven geeft ons het gevoel van beperkingen, weliswaar in andere omstandigheden, zoals een gevangene die misschien ervaart.

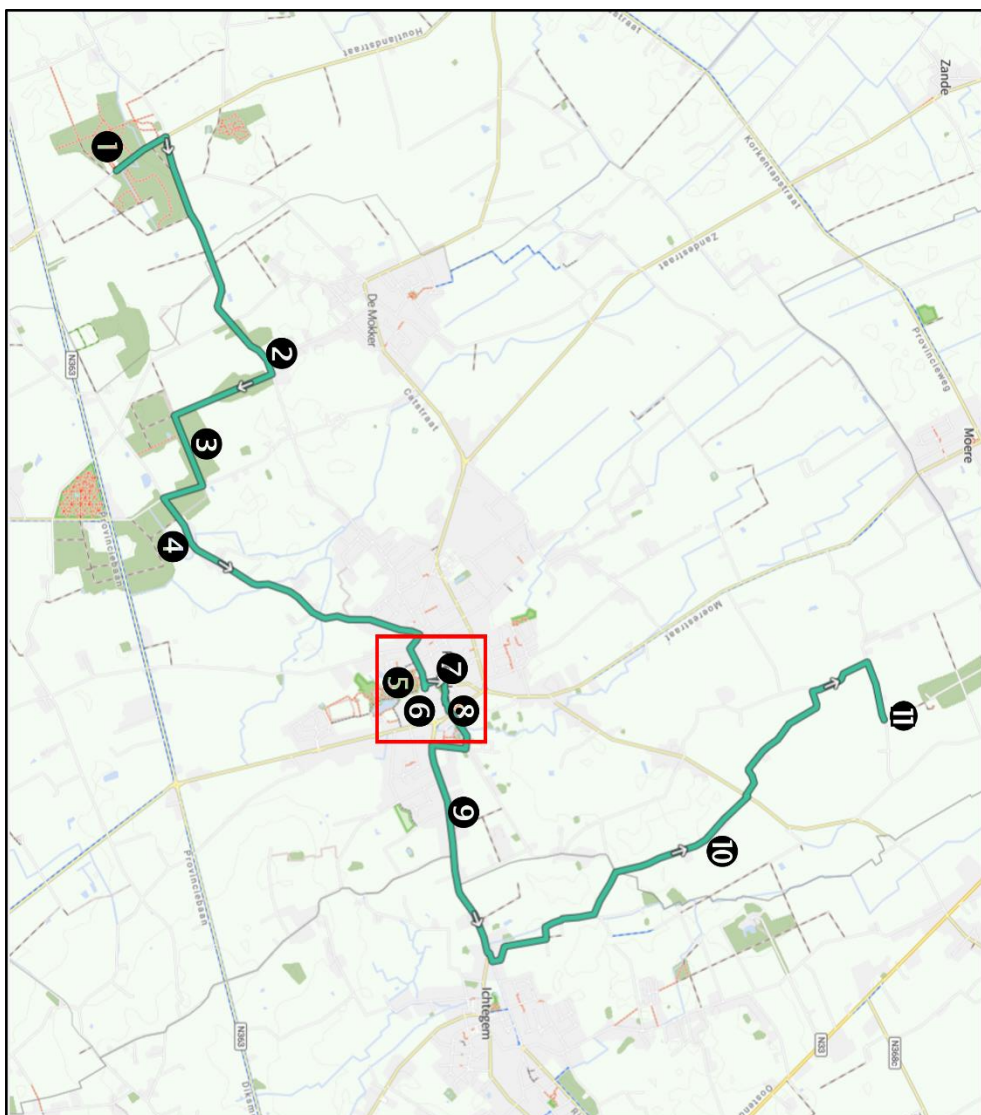
In dit artikel bespreken we de onderwerpen die op informatieborden staan langs *Het Lint*. Aangezien de ruimte op een informatiebord beperkt is, kan er slechts een beknopte duiding worden geplaatst. In dit artikel gaan we dieper in op de betreffende onderwerpen. Elk hoofdstuk start met de beknopte uitleg van het informatiebord. Daarna volgt informatie die zoveel als mogelijk een passende relatie legt met *Het landschap – (dat) – getuigt*.

¹ Toerisme Vlaanderen gebruikt de titel *Het Landschap Getuigt*. Voor de internationalisering van het project kiest Westtoer voor *Landscapes / Feel Flanders Fields*.

² Het concept werd op 10 januari 2022 door G. Staelens tijdens een eerste overlegvergadering voorgesteld.

³ De oorsprong van het verhaal gaat terug tot een mondelinge overlevering uit het midden van de jaren 1950. Het verhaal stond in het boek *Star Wormwood*, dat in 1959 werd geschreven door jurist Curtis Bok naar aanleiding van een gevangenshervorming. De auteur zegt dat het verhaal hem werd verteld door Kenyon J. Scudder, eerste inspecteur van de gevangenis van Chino (VS): We citeren uit: <https://www.loc.gov/folklife/ribbons/ribbons.html>: "Het is het verhaal van twee mannen in een trein. Eentje was zo gereserveerd dat zijn metgezel moeite had hem over te halen over zichzelf te praten. Hij was, zo zei hij ten slotte, een veroordeelde die terugkeerde van vijf jaar gevangenisstraf in een verre gevangenis, maar zijn familie was te arm om hem te bezoeken en te ongeschoold om op papier heel duidelijk te zijn. Daarom had hij hun geschreven om een teken voor hem te maken als hij vrijgelaten was en thuiskwam. Als ze hem terugwilden, moesten ze een wit lint in de grote appelboom hangen die dicht bij het spoor achteraan de tuin stond en hij zou uit de trein stappen, maar als ze hem niet wilden terugzien, moesten ze niets doen en hij zou in de trein blijven en elders een nieuw leven zoeken. Hij zei dat toen ze zijn thuis naderden hij het niet aankon om te kijken. Zijn nieuwe vriend zei dat hij zou kijken en nam plaats bij het raam om te kijken naar de appelboom die de andere hem had beschreven. Even later legde hij een hand op de arm van zijn metgezel. 'Daar is het,' riep hij. 'Het geeft niet! De hele boom is wit van de linten.'" Andere versies voor de oorsprong leggen een relatie met de (Amerikaanse) Vietnamoorlog (1957-1975) en de eerste Golfoorlog (1990-1991).

■ Locatie van de informatieborden

Legende:

1. Praatbos: Barackenlager en Soldatenfriedhof
2. Pottbezem: Duitse oefenterreinen
3. Koekelarebos: oefenloopgrachtenstelsel
4. Veldstraat: 1ste Linie & Flandern I-stelling
5. Brouwerijste: Kätthe Kollwitz Museum
6. De Markt: Duitse legerleiding
7. Fransmansplein: voormalig kerkhof en oorlogsmonument
8. Pieter Lansensstraat: uitbreiding begraafplaats & kunstwerk
9. Ichnegemstraat: munitiedepot - Walddijk
10. Kasteel Rosendahl: Duitse weerdienst & APK
11. Lange Max: site, museum en kunstwerk

■ Praatbos: Barackenlager en Soldatenfriedhof

De Duitsers bouwden in het Praatbos een rustkwartier (*Barackenlager*) uit. De soldaten, die sneuvelden in de sector Diksmuide, werden in de buurt begraven. Aan de westzijde van het kamp bood de *III-Stellung*, een verdedigingslinie met veel prikkeldraad, bescherming.

Naarmate de oorlog langer duurde, werden naast houten barakken ook gemetselde constructies gebouwd. De begraafplaats raakte overvol, waarna een tweede werd aangelegd. Door het optrekken van gedenkzuilen en de verfraaiing van de toegangspoort kregen beide begraafplaatsen een blijvend karakter.

Na de oorlog verdwenen de barakken en schafte men heel wat kleine begraafplaatsen af. Men zag meer heil in het creëren van verzamelbegraafplaatsen. In 1935 waren dat er nog 77. In Vladslo-Praatbos waren dan 3.863 gesneuvelden bijgezet, waarvan 624 niet geïdentificeerd waren.

In 1954 besliste de Belgische Staat de 66, nog bestaande Duitse begraafplaatsen te herleiden tot 4, waarvan Vladslo-Praatbos er een was. Dit werd tussen 1955 en 1957 uitgevoerd. Zo kregen uiteindelijk 25.638 gesneuvelden hun laatste rustplaats in het voormalig rustkwartier in het Praatbos.

Tijdens het oprukken van Duitse troepen bivakkeerde men nog niet in het Praatbos. Zo weten we van het 2de bataljon van het Reserve Infanterie Regiment 208 dat zij de nacht van 19-20 oktober 1914 doorbrachten in Vladslo aan het kruispunt Provinciebaan/Houtlandstraat/Wikkelaarstraat. Het 3de bataljon bivakkeerde in de bossen van Koekelare⁴.

Bij hun doortocht komt het Praatbos wel al voor in de regimentsgeschiedenis, maar dan louter in het kader van verkenningen. We schetsen beknopt de situatie⁵ en verwijzen voor meer detail naar de bijlage *De vuurdoop van het XXII. Reserve Korps*.

■ Verkenning van Praatbos tijdens de optocht van het XXII. Reserve Korps

Vanaf 11 oktober 1914 vervoerden treinen ononderbroken jonge militairen naar het oorlogsgebied. Zo arriveerden de vrijwilligerskorpsen XXII, XXIII, XXVI en XXVII in onze streek. Ze maakten deel uit van het 4de leger⁶.

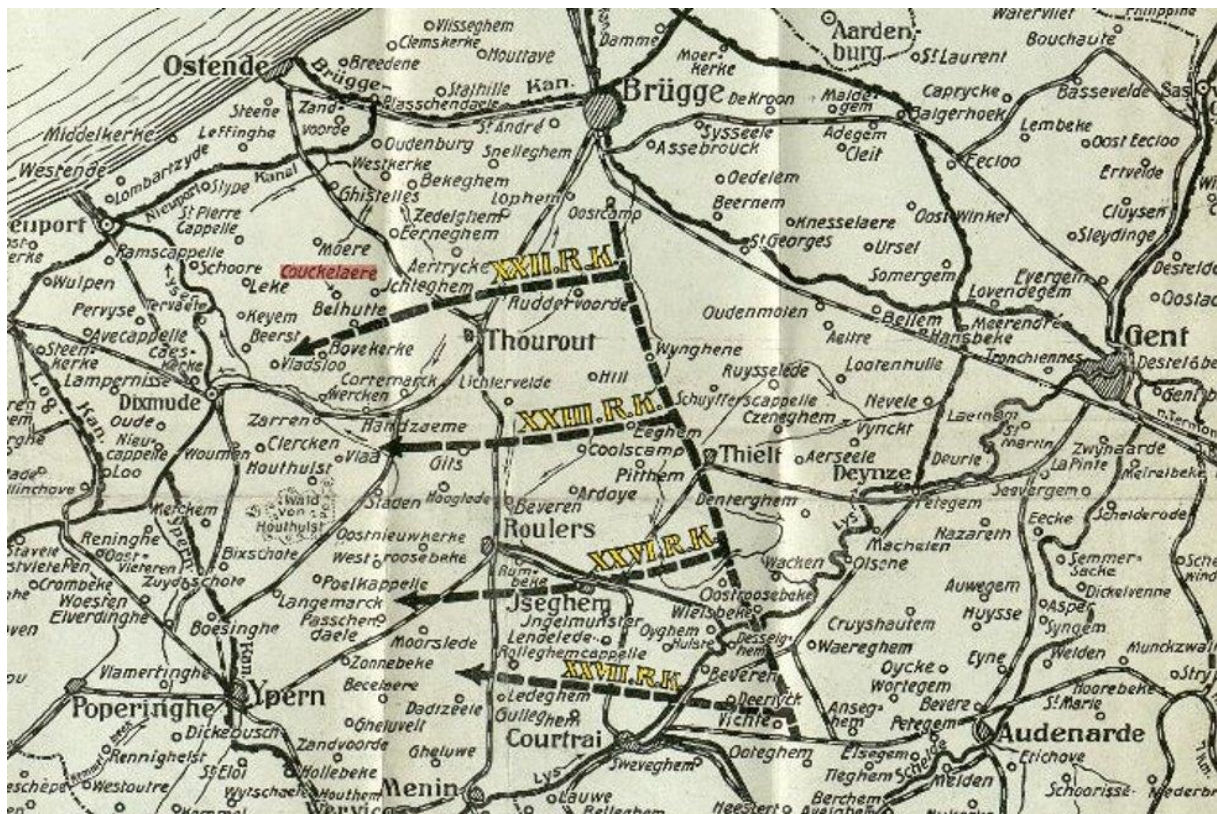
Het XXII. Reserve Korps onder leiding van generaal von Falkenhayn kreeg de regio van Diksmuide toegewezen. De reservekorpsen XXIII, XXVI en XXVII opereerden zuidelijker. Het III. Reserve Korps moest zich verplaatsen om aan de rechterzijde van het XXII. Reserve Korps actief te worden⁷.

⁴ *Das Reserve Infanterie Regiment Nr. 208*, Oldenburg, Berlin 1922, p. 12. In het HADOCK.

⁵ Op basis van de regimentsboeken van Reserve Infanterie Regiment 201 (RIR 201), Reserve Infanterie Regiment 202 (RIR 202), Reserve Infanterie Regiment 204 (RIR 204), Reserve Infanterie Regiment 208 (RIR 208), Reserve Jäger Bataillon Nr. 15 (RJB 15) en Reserve Jäger Bataillon Nr. 16 (RJB 16).

⁶ Op 25 augustus van 1914 werd beslist om de samenstelling van het 4de Duitse leger aan te passen. De vrijwilligerskorpsen XXII, XXIII, XXVI en XXVII en het, na de val van Antwerpen vrijgekomen III. Reserve Korps zouden worden samengevoegd bij het bestaande 4de leger.

⁷ Bij de mobilisatie omvatte het Duits leger (Heer) 8 grote legereenheden (Armee) met in totaal 3.823.000 militairen. Vooral het 4de leger was actief in onze regio. Elk leger bestond uit meerdere korpsen en elk korps had minstens twee divisies. Een divisie was het eerste zelfstandig troepenverband met hierin tot vier brigades. Een brigade was verder opgedeeld in 2 à 3 regimenten. Een regiment kon tot 3.000 manschappen bevatten. 3 à 4 bataljons vormden een regiment. Een bataljon werd vaak opgebouwd uit 4 compagnieën.

Het XXII. Reserve Korps bereikte op de avond van 18 oktober de omgeving van Torhout.

De 43. Reserve Divisie bivakkeerde nabij Torhout, terwijl de 44. Reserve Divisie overnachtte rond Aatrijke⁸.

Op die dag, 18 oktober, verplaatste het III. Reserve Korps⁹ zich over Zarren, Werken, Bovekerke en Praatbos (Vladslo) richting Keiem om in Tervate (20 oktober) aan de rechterflank van het XXII. Reserve Korps aan te vallen.

Op 19 oktober startte voor het XXII. Reserve Korps de optocht naar Diksmuide en omgeving vanuit de omgeving Ruddervoorde-Torhout.

Om 7u15 kreeg het Reserve Jäger Bataillon 15 (RJB 15), dat behoorde tot de 43ste Reserve Divisie, het bevel om vanuit Torhout naar het bos van Wijnendale te trekken en daar met zijn compagnieën 1 & 3 het bos te doorzoeken. Hun compagnieën 2 & 4 moesten verder stappen tot het Praatbos en daar eveneens een verkenningsopdracht uitvoeren.

Het bos van Wijnendale was vrij, maar in het Praatbos moesten vijandelijke *Kavalerie-Patrouillen* verjaagd worden¹⁰.

Het oprukken van het XXII. Reserve Korps verliep niet zonder slag of stoot. In de bijlage *De vuurdoop van het XXII. Reserve Korps*, kunnen we hen in ons landschap volgen.

⁸ Ypern 1914, Reicharchiv, Oldenburg i.D./Berlin 1916, Skizze 3. *Vormarsch der 4. Armee bis zum 19. Oktober 1914.*

⁹ Het III. Reserve Korps werd naar het westen gestuurd om het Belgische Leger bij terugtrekking de pas af te snijden. Op 15 oktober om 21 u. kwam de 6de Reserve Divisie met zijn Reserve Infanterie Regiment 20 (RIR 20) op weg naar Diksmuide in Esen onder vuur te liggen. Tijdens dit ernstig gevecht kwam hun bevelhebber om het leven. De Duitsers besloten om zich de dag nadien terug te trekken.

¹⁰ *Kriegsgeschichte des Reserve Jäger Bataillons Nr. 15* (verder RJB 15), p. 17.

■ De inrichting van een rustkwartier in Praatbos

Om een en ander te achterhalen over de inrichting van Praatbos als rustkamp, ligt het voor de hand om te zoeken bij de eenheden die in de eerste maanden rond Diksmuide actief waren. We weten¹¹ dat de 9de Brigade¹² na de Slag aan de IJzer (18 tot 31 oktober 1914) in de Diksmuide-sector¹³ de 43. Reserve Divisie kwam aflossen.

We konden het regimentsboek vinden van het Infanterie Regiment 359, dat ondergeschikt was aan de 9de Brigade en de 4de Ersatz Division. Het levert ons volgende informatie:

Op datum van 20 november 1914 lezen we vooreerst iets dat indicatief is voor een rustkwartier¹⁴ van enkele bataljons¹⁵ van de 9de Ersatz Brigade in de omgeving van Praatbos: het 10de bataljon trok zich terug naar Langenhoek¹⁶ en het 12de bataljon in het achterliggende Koekelare¹⁷.

We vertalen een passage waarin het heel expliciet gaat over het bouwen van rustkampen:

“Vanaf het begin van de winter van 1914/1915 zetten de troepen kampen en verblijven op voor een langer verblijf. De geïmproviseerde schuilplaatsen uit de tijd van de gevechten in november voldoen niet meer aan de eisen van de loopgravenoorlog en worden vervangen door schuilplaatsen met voldoende dekking, bruggen maken het verkeer tussen de loopgraven en de steunpunten mogelijk. Munitie wordt in de stellingen gedeponeerd. Telefoonlijnen verbinden de luisterposten met de steunpunten.

De verblijfplaatsen van de rustcompagnieën krijgen stilaan een vriendelijkere uitstraling. In de dorpen werden leeszalen, vergaderzalen voor officieren en manschappen en kantines gebouwd.”

We lezen dat op 15 mei 1915 voor de accommodatie van de reserven (eenheden in rust) in Keiem, Langenhoek, Hoogveld en Beerst, *wo teilweise erst durch barackenbau Wohnungsgelegenheit geschaffen werden muß. Leke wird geräumt*¹⁸.

We mogen bovenstaande interpreteren als dat ze enerzijds in bestaande huizen waren ingekwartierd, maar anderzijds nieuwe barakken moesten gebouwd worden om voldoende huisvesting te hebben. In Leke kon niet ingekwartierd worden, het dorp werd immers ontruimd. We gaan ervan uit dat het bouwen van nieuwe barakken snel moest gebeuren. De legerleiding was hierop voorzien. De eenheden konden gebruik maken van deels geprefabriceerde houten barakken die in het Gentse werden gemaakt¹⁹. Men sprak dan ook over de *Genter Baracke*²⁰.

¹¹ Onderzoek naar alle Duitse divisies die actief waren tussen Diksmuide en de kust werd uitgevoerd door G. Staelens en A. van Geeteruyen. In het Lange Max Museum is hiervan een grafisch overzicht te zien (grafische vormgeving M. Demarré).

¹² Voordien, nog op 31 oktober, was deze brigade actief in de sector van Grote Hemme-Ferme tot Kleine Hemme-Ferme, ten noorden van Schoorbakke (Paul Delbanco, *Das Infanterie Regiment Nr. 359*, Oldenburg D./Berlin, 1922, p. 19-20. Paul Delbanco, *Das Infanterie Regiment Nr. 359*, Oldenburg D./Berlin, 1922, p. 19-20).

¹³ Op 4 november 1914 loste de 4. Ersatz Division de 43. Reserve Division af in de sector Tervaete-Diksmuide.

¹⁴ Eerder waren de rustkwartieren: van 31 oktober tot 3 november in St.-Pieterskapelle en Zevekote. Van 5 november tot 13 november in Leke, Keiem en Zande, op 14 november ook in Beerst.

¹⁵ Oorspronkelijk was de 4. Ersatz Division opgebouwd uit meerdere Brigade Ersatz Bataillione. Later, vanaf midden juli 1915, werden de bataljons gegroepeerd in regimenten.

¹⁶ Langenhoek is normaal te situeren langs de Ramboutstraat, maar de Duitsers gebruiken Langenhoek ook voor de locaties dicht bij Praatbos. Zo is op een volgende kaart te zien dat de Langenhoek Ortskammandantur ten westen paalt aan het Praatbos. Ook de begraafplaats op de hoek Brugse Heirweg-Houtlandstraat kreeg de benaming Langenhoek.

¹⁷ Volgens het regimentsboek liggen op 25 november beide rustbataljons 10 en 12 in Langenhoek (IR 359, p. 21). Wijst dit op beperkte inkwartiermogelijkheden in Koekelare?

¹⁸ Paul Delbanco, *Das Infanterie Regiment Nr. 359*, Oldenburg D./Berlin, 1922, p. 25-26.

¹⁹ Zie ook Bijlage: *Genter Baracke*.

²⁰ De *Genter Baracke* werd in hout gemaakt en met bitumenvilt beplakt. Met een afmeting van 16m x 5m boden ze ruimte voor 40 tot 60 manschappen: Jan Vancouillie en Kristof Blicck, *Bouwen aan het front*, p. 81-83.

Door foto's²¹ uit een collectie van het In Flanders Field Museum over Praatbos kunnen we ons een beeld vormen van de toen bijgebouwde barakken.

Foto met vermelding 8. Komp Re. IR 359 uit de omgeving van Praatbos (Foto: IFFF011183 collectie IFFM).

Op deze foto zijn de barakken in het Praatbos beter te zien (Foto: IFFF011180 collectie IFFM).
De houten wanden zijn bedekt. Het torentje bovenaan is een *Luftschornstein*.

²¹ De foto is vermoedelijk genomen aan de rand van het bos, aangezien de bomen nogal ver uit elkaar staan. Omdat ze geen bladeren lijken te hebben en IR 359 pas opgericht is op 16 juli 1915, kan de foto ten vroegste in de herfst van 1915 zijn genomen.

Het regimentsboek van IR 359 vermeldt het woord *Barackenlager* voor de eerste maal op 28 juni 1915:

Die Ruhebatalllione sind Korpsreserve und beziehen Unterkunft in Barackenlagern im Praetbosch, einem grossen Walde nördl. der Strasse Beerst-Thorout.

(De rustbataljons zijn korpsreserve en nemen hun intrek in het barakkenkamp in Praatbos, een groot bos ten noorden van de weg Beerst-Torhout).

Heel expliciet lezen we voor de periode van 9 september 1915 tot 24 februari 1916:

Gesamtlage: Die ständigen Unterkünfte im Praetbos wird wohnlich ausgebaut.

(De permanente huisvesting in het Praatbos wordt comfortabeler gemaakt).

Op onderstaande foto poseren enkele militairen die op een stelling staan waarop bakstenen gestapeld zijn. Op de ladder klimt een man met een bak op zijn schouder waarin stenen liggen. We gaan ervan uit dat de militairen van IR 359 de barakken verfraaiden.

Duitse militairen bouwen een stenen barak in Praatbos. Soms was het ook metselwerk rond een houten barak.

Het regimentsboek bevat vanaf september 1915 ook tabellen met regelmatige aflossingen²². In 1915 stellen we een aflossingsfrequentie vast van drie dagen. Vanaf 1916 was dit om de vier dagen. Na dagen van ‘rust’ werd het bataljon ingezet aan het front. Daarna volgden nog dagen van beschikbaarheid.

Misschien toont de mogelijkheid tot het verfraaien van de barakken en de vaste frequentie van de aflossingen aan dat het er in de Diksmuide-sector relatief rustig aan toe ging.

Op 21 februari werd IR 359 afgelost door het Landwehr Infanterie Regiment 73 (LIR 73)²³.

²² Zie Bijlage: *Samenvattende tabel van de aflossingen van IR 359*.

²³ Op een latere foto staat verticaal in de rand een verwijzing naar LIR 73.

IR 359 vond op 22 en 23 februari 1916 voor het laatst²⁴ een onderkomen in Praatbos:
Unterkunft in den Quartieren im Praetbosch. Vorbereitung des Abmarches aus den alten, liebgewordenen Baracken.
(Overnachting in de kwartieren in het Praetbosch. Voorbereiding om de oude barakken, waarop we dol zijn geworden, te verlaten).

Duitse militairen poseren vóór een gemetselde barak.

De foto werd gemaakt op 5 februari 1916, toen het 1ste bataljon van IR 359 op rust was in Praatbos²⁵.

■ De indeling van Praatbos

Om de indeling van Praatbos te achterhalen, konden we beroep doen op een titelloze, ongedateerde kaart²⁶. De kaart geeft een aanduiding van de rustkwartieren toegekend aan het Reserve Ersatz Regimenten 3 en 4 (RER 3, RER 4). We zien dat delen van RER 3 hun rustkwartier in Praatbos hadden.

De kaart toont ook aan dat er twee begraafplaatsen²⁷ bij Praatbos waren. We zien de ligging van Praatbos I²⁸ alsook een nieuwe begraafplaats²⁹ met de vermelding *Friedhof der 5 E.D.*

²⁴ Op 24 februari 1916 marcheren de bataljons naar Zarren, waar ze worden ingekwartierd.

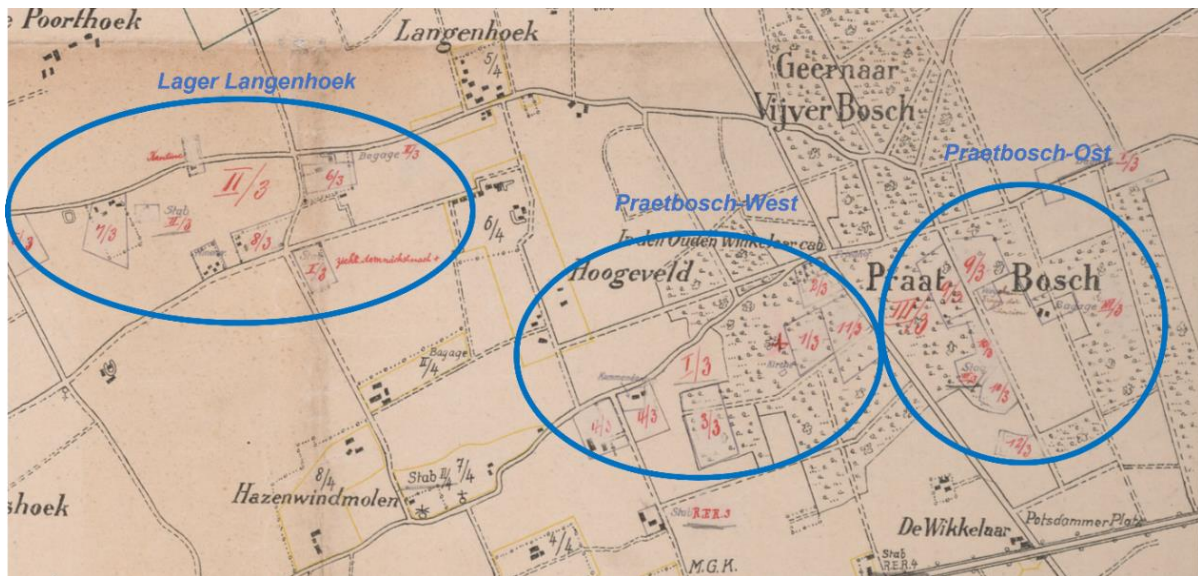
²⁵ Uit wat verder volgt kunnen we besluiten dat dit foto werd genomen in Praatbos-West.

²⁶ PH3 KART 3579 (1:10000) (www.inveno.bundesarchiv.de). Met dank aan Wouter Staelens.

²⁷ Zie Bijlage: *Praatbos I en II*.

²⁸ Deze begraafplaats was gelegen op de hoek van de Brugse Heirweg en de Houtlandstraat en later bekend als Praatbos 8.

²⁹ De nieuwe begraafplaats, Praatbos II, later gekend als Praatbos 7, is in 1956 herschikt tot de verzamelbegraafplaats zoals we deze vandaag kennen.

Op dit kaartfragment³⁵ zijn de kwartieren van de 12 compagnieën van RER 4 gedrukt terwijl de 12 van RER 3 (1/3 tot 12/3) met de hand zijn bijgeschreven op dezelfde plaats als op de vorige kaart. Dit is een indicatie dat de kaart dateert van net vóór 12 juli 1916. De zones werden bijgetekend met hun naam erboven.

Op dit fragment uit de Stellungskarte Diksmuide-Nord, Blad XIII v. 8 oktober 1917³⁶ zijn de barakken van Praatbos-West en -Oost aangegeven. In die periode had LIR 384 in Praatbos hun kampement.

³⁵ PH3 KART 1481 (1:10000), (www.inveno.bundesarchiv.de). Met dank aan Wouter Staelens.

³⁶ Staatsarchiv Eupen. Met dank aan Els Herrebout.

■ Ontspanningsfaciliteiten in Praatbos

Naast de barakken, waarin de militairen sliepen, was er in het rustkwartier ook infrastructuur voorhanden om te ontspannen. Hieronder enkel illustraties.

In de zone Praatbos-Oost kon men naar de cinema. Onder de boog hangt een bord met *Lichtspielhaus*³⁷.

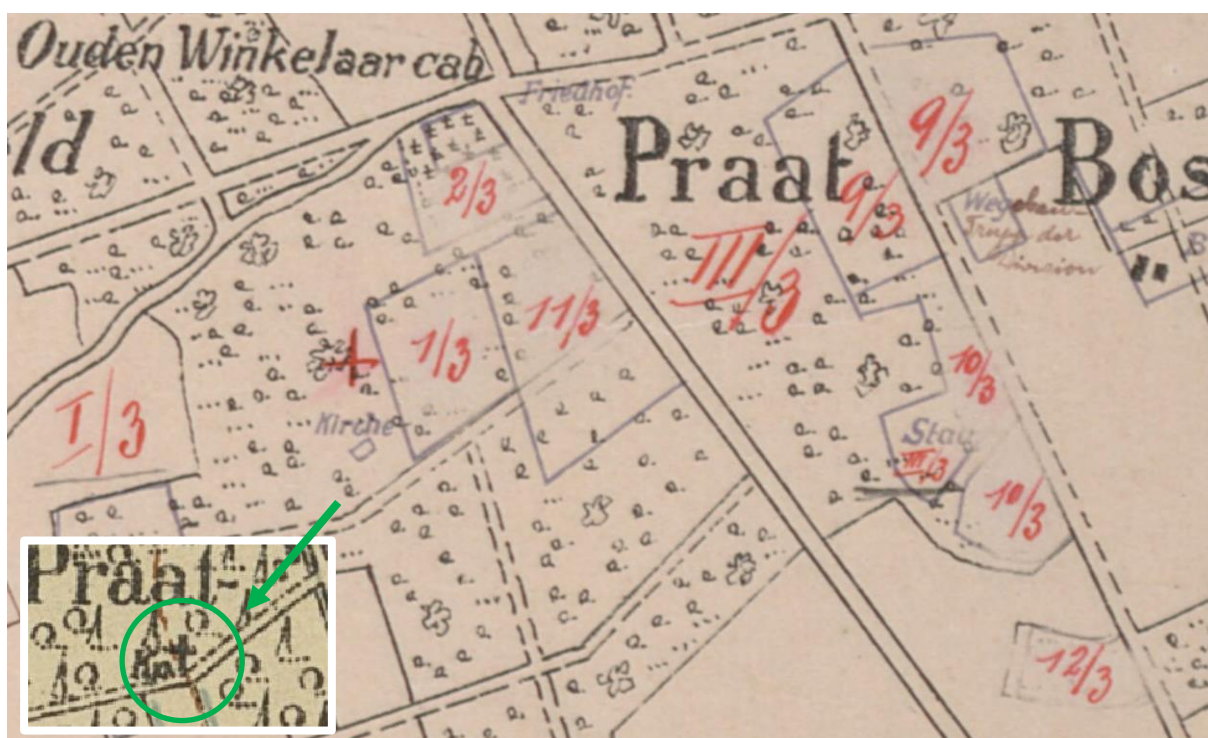

Een muziekkiosk. Op de achtergrond zijn de barakken te zien (Foto: IFFF011182 collectie IFFM).

³⁷ *Kriegserinnerungen der 20. Landwehr-Division an Flandern.*

Op deze foto is de muziekkiosk centraal in de achtergrond te zien. Door de haakse positie van de barakken³⁸ t.o.v. de dreef in het bos menen we de kiosk te kunnen situeren in Praatbos-West. In de marge staat geschreven Lager 8/L 73 Pra(e)t Bosch³⁹.

Links van 1/3 is het woord *Kirche* gedrukt. Erboven staat een kruisje getekend. Een ingevoegd fragment van een eerdere kaart bevat eveneens in de directe omgeving een kruisje (zie cirkel).

³⁸ Let ook op de fraaie houten sierpoorten op weg naar de barakken. Dergelijk constructie is ook te zien op een eerdere foto (IFFF011180) uit de collectie IFFM.

³⁹ Verwijzend naar het rustkamp van de 8ste compagnie van het Landwehr Infanterie Regiment 73 in Praatbos.

Pottebezem: Duitse oefenterreinen

Op de velden tussen het rustkwartier Praatbos en het Koekelarebos kwamen verschillende oefenterreinen tot stand.

Pas gearriveerde infanterie-eenheden van het 4de leger konden er oefenen.

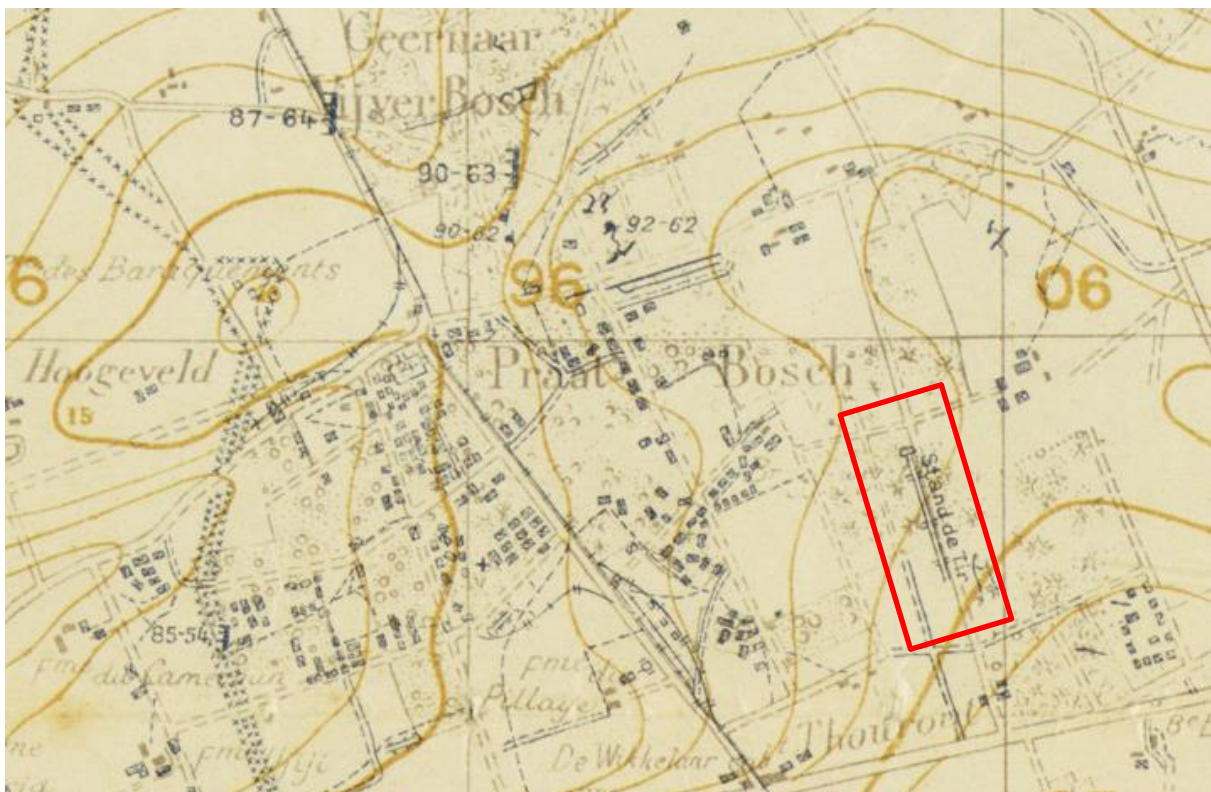
Er waren ook schietstanden voorzien, waar de soldaten vanaf 1915 ook leerden omgaan met vlammenwerpers en mijnenwerpers.

Naast individuele opleidingen werden er ook regimentsoefeningen georganiseerd. Zo gingen er tussen Bovekerke en de Brugse Heirweg vaak aanvalsoefeningen door, waarbij twee bataljons tegen elkaar uitgespeeld werden.

De coördinatie van de oefeningen werd uitgevoerd door het Pionier Regiment 25, dat hiervoor op de markt in Koekelare haar *Kursleitung*-bureau had.

Schietstanden

Het Duitse gebied werd door geallieerden vanuit de lucht geobserveerd. Op basis van de luchtfoto's konden aantekeningen aangebracht worden op allerlei kaarten.

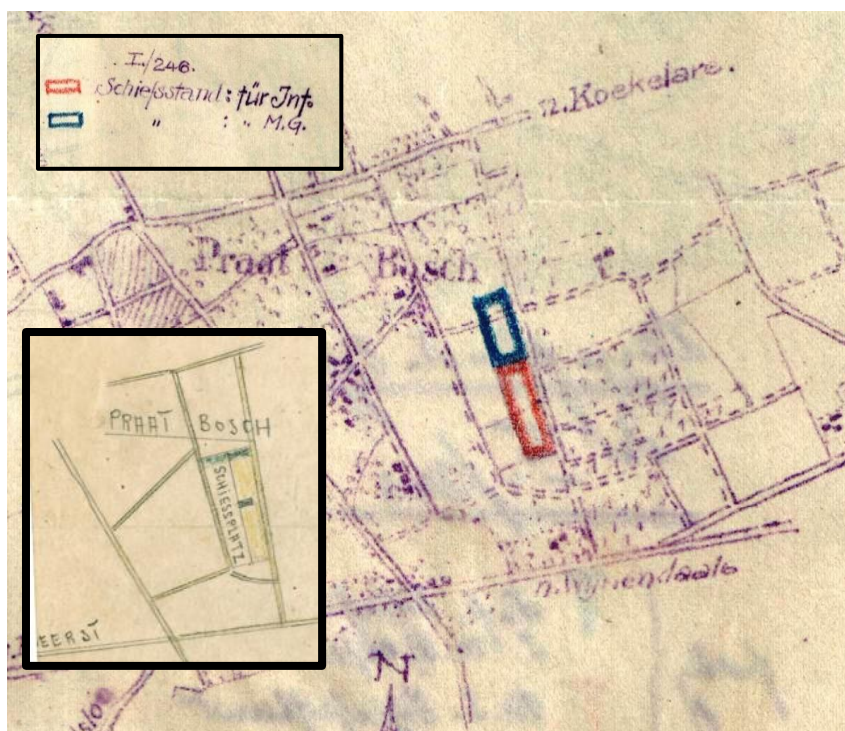
Op bovenstaand kaartfragment⁴⁰ werd zo ten zuidoosten van Praatbos een schietstand bijgetekend. De Belgische militairen noteerden *Stand de Tir*⁴¹ op hun kaarten.

⁴⁰ Armée Belge, Plan Directeur, 1 oktober 1917 (bijgewerkt tot 30 sept.).

⁴¹ Er was ook een schietstand in het noordelijk deel van het Geernaar Vijverbosch. Dit bosje is ingesloten tussen Ramboutstraat en de Gistelweg.

Op deze luchtfoto van 21 augustus 1918 toont het rode kader de plaats van de schietstand.

Deze kaart toont dat de schietstand ingedeeld was in twee delen. Noordelijk was de stand voorbehouden voor de infanterie. Zuidelijk werd met machinegeweren geoefend.

De kaart dateert van december 1917 toen het Reserve Infanterie Regiment 246, ondergeschikt aan de 54. RD, in onze regio actief was. (Hauptstaatsarchiv, Stuttgart, M111 Nr. 14, RIR 246)

Linksonder werd een fragment ingevoegd van een andere kaart die voor deze plaats de vermelding *Schießplatz* heeft (Hauptstaatsarchiv, Stuttgart, M111 Bü 14, RIR 246).

■ Pottebezem

Meer centraal tussen Praatbos en het Welfvenestbos situeerden zich nog oefenterreinen.

Zo hebben we op onderstaande foto's aanwijzingen dat er bij Pottebezem werd geoefend met een Leichte-MinenWerfer (-Abteilung).

Beide foto's tonen een mijnenwerper. Op de foto boven is het wapen op een kar gemonteerd om het vlot te kunnen verplaatsen. Ook het verplaatsen en het opstellen moesten geoefend worden.

Op de foto hiernaast bevat de persoon rechts een kepie met een zwarte band, waardoor we mogen besluiten dat deze militair een pionier was.

Pionier Regiment 25, was verantwoordelijk voor de oefeningen. Zij hadden hiervoor op de markt in Koekelare een *Kursleitung-bureau*.

Tussen beide militairen is prikkeldraadversperring te zien.

Door andere foto's konden we achterhalen⁴² dat er op het terrein ook ruimte was om te leren gooien met steelgranaten en andere granaten.

Duitse militairen, opgesteld achter een beschutting, staan klaar om het werpen van steelgranaten te oefenen.

Centraal op de foto is een katapult te zien waarmee granaten verder konden geworpen worden.

⁴² Deze foto's waren te vinden in twee Duitse albums die louter foto's bevatten van het Pionier Regiment 25.

Er werden ook groepsoefeningen georganiseerd. Op het terrein tussen Praatbos-Welfvenestbos en het noorden van Bovekerke werden aanvallen op bataljonsniveau geoefend.

Tijdens de bataljonsoefening⁴³ van 13 februari 1918 was de aanval gericht op het kasteel Ter Heide (A-B). (Hauptstaatsarchiv Stuttgart, RJR 246).

⁴³ Landbouwers waren met deze grootschalige oefeningen op hun velden niet gelukkig. Ze deden dan ook beroep op de Ortskommandant om de schade te laten beperken.

Regimentsbefehl

für die Batls.Uebung des III./246 am 24.1.18. Beginn 9.30 Vorm.

Die fdl. I.Stellung wird am 24.1.18 von 8.10 - 9.30 Vorm. sturmreif geschossen. Ab 9.35 Vorm. Zerstörungfeuer auf dem östl. Teil des Praat-Bosch.

9.30 Vorm. greift das Regt. aus den 3 vorderen Linien der I.Stellung die fdl. Stellung an, erreicht den Ostrand des Praat-Bosch (s.Skizze) u. richtet sich dort zur nachhaltigen Verteidigung ein.

III.Batl. (ohne 1 Komp.) u. II.Batl. in vorderer Linie als Angriffstruppen. II.Batl. rechts, III.Batl. links zugleich Anschluss-Batl. I.Batl. folgt aus Linie "Weg Pottebenem - Bovekerke" hinter der Mitte der beiden Angriffsbatl. zu meiner Verfügung. Die beiden vordersten fdl. Linien werden vom Res.Batl. ohne Befehl nicht überschritten. (II. u. I.Batl. Annahme). Gefechtsstreifen der Angriffsbatl. siehe Skizze. Besitz des Gehölzes "Lerchenhof" (s.Skizze) ist durch Abschossen weisser Leuchtzeichen anzuzeigen. Das Erreichen des Angriffszieles ist mit allen verfügbaren Nachrichtsmitteln zu melden. Fliegertücher!

Ein Zug der 4./R.F.A.R. 54 folgt dem Res.Batl. u. nimmt etwa noch standhaltende fdl. Nester insbes. den "Lerchenhof" unter Feuer. Zu ihm stellt das Res.Batl. 1 Zug Infanterie (Annahme).

Auf dauernde Verbindung der Batls.Stäbe mit Nachbartruppen durch Spähorgane wird besonders hingewiesen.

Regts.Gef.Std. | s. Skizze.
vorgeschiebener Verbandsplatz |

Notiz.

Anzug für die Angriffstruppen wie vom A.O.K. mit Photogr. bekannt gegeben. Für den mark. Gegner Sturmanzug; Nütze.

*geg. Hünzler
Mayer*

Beschrijving van de bataljonsoefening van 22 januari 1918. Deze keer zou het oostelijk deel van Praatbos worden aangevallen (Hauptstaatsarchiv Stuttgart, RIR 246).

■ Koekelarebos: oefenloopgrachtenstelsel

Hier in het Welfvenestbos was een oefenloopgravenstelsel aangelegd.

Alles is aanwezig: nepgranaatrechters, schietstanden, gevechts-, verbindings- en naderingsloopgraven. Het oefenterrein oogt nog realistischer door het graven van grote en kleine kunstmatige granaatrechters en de creatie van een echt niemandsland.

Volgens de bronnen werd er getraind op schermutselingen en het gebruik van de bajonet, op het gewoon raken aan het dragen van een gasmasker, nachtelijke verkenningen...

Bij archeologisch onderzoek zijn in een van de kraters resten van een Duitse loopgraafmortier aangetroffen. Mogelijk als kennismaking met dit wapen of om de oefening realistischer te maken?

■ Oefenloopgrachten

Luchtfoto's tonen aan dat in het Welfvenestbos loopgrachten werden uitgebouwd⁴⁴. Net zoals de overige infrastructuur op de velden ten westen van het bos tot aan Praatbos, waren ook deze loopgrachten aangelegd om te oefenen.

Luchtfoto van 21/8/1918⁴⁵.

Net zoals de schietstanden, die eerder aan bod kwamen, werden ook de oefenloopgrachten door de Belgen in detail op hun kaarten ingetekend.

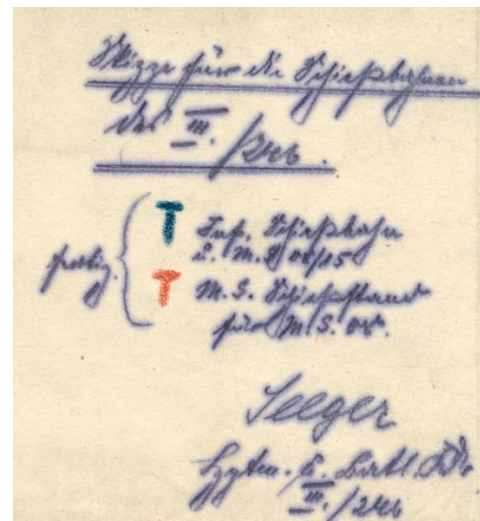
⁴⁴ Het bosbestand was tijdens de Eerste Wereldoorlog kleiner. De loopgrachten liggen dan niet in het bos maar in een open terrein.

⁴⁵ Andere luchtfoto's (A-4739 en A-4757) genomen op 21/08/1918 door Medaets en Verelst tonen aan dat er ook tussen het centrum van Bovekerke en de Noordstraat oefenloopgrachten werden aangelegd.

De loopgrachten waaieren op de kaart⁴⁶ van het oosten naar het westen steeds breder uit. Hieruit kunnen we afleiden dat de aanvalsoefeningen, waarbij men zich moet verplaatsen naar een verder gelegen loopgracht, gericht was naar het westen.

De kaart van 1 oktober 1917 toont 5 deels concentrisch uitlopende loopgrachten.

Bovenstaande figuren zijn kaartfragmenten⁴⁷. De kaartlegende vermeldt *Skizze für die Schießbahnen des III./246.* Het blauwe T-symbool staat voor *Inf.(anterie) Schießbahn u. M.G. 08/15*⁴⁸. Het rode T-symbool vermeldt *M.G. Schießstand für M.G. 08.* De legende is ondertekend met *Seeger Hptm. U Batl. Kdr. III. 246* (Hauptman und Bataillon Kommandeur 3de Bataillon, Infanterie Regiment 246)⁴⁹.

De 2 rode symbolen rechts van de 5 loopgrachten kunnen mogelijk staan voor een oefenplaats om te schieten. Ook kon men vanaf hier oefenen in het lopen met een veldmachinegeweer.

⁴⁶ Uit: Armée Belge, Plan Directeur, 1 oktober 1917 (bijgewerkt tot 30 sept.).

⁴⁷ Uit: - M 111_Bü 14_004, Hauptstaatsarchiv Stuttgart, RIR 246.

⁴⁸ De MG08/15 was een lichtere vorm van de originele MG08 veldmachinegeweer zonder enkele onderdelen om de draagbaarheid op het slagveld te verbeteren.

⁴⁹ Met dank aan Jürgen Schmieschek.

We troffen nog een andere kaart⁵⁰ met een aanduiding voor een andere oefening:

Het rode rechthoekje dat een kruisje bevat, staat volgens de legende voor het *Scharfschiessen* (scherpschieten). Vermoedelijk is deze plaats te situeren ten westen van de oefenloopgrachten.

■ Archeologisch onderzoek

In het Welfvenestbos werd tussen 18 en 23 oktober 2010 een archeologisch proefsleuvenonderzoek⁵¹ uitgevoerd door het agentschap Onroerend Erfgoed o.l.v. Martin Brown.

In het rapport⁵² wordt besloten dat “het oefenterrein bestond volgens de beschikbare informatie uit een systeem van drie aaneengesloten linies, dat overgaat in een kriskras met granaatrechters bezaaid niemandsland, waarachter een andere linie (de geallieerde linie?) opdoemt⁵³.”

Het rapport leert ons verder dat de linies uitstulpingen bevatten en onderling verbonden zijn door communicatieloopgraven. Verder troffen de archeologen in de proefsleuf verschillende paalgaten, waarvan ze vermoeden dat ze te maken hebben met prikkeldraadversperring of andere obstakels.

We citeren nog uit het rapport:

“De opgraving reveleerde wel degelijk loopgraven en granaatrechters. De granaatrechters waren duidelijk handmatig uitgegraven. De spitsporen logen er niet om. Eén krater bevatte evenwel resten van een Duitse loopgraafmortier. Dit wijst erop dat bij de training ook wel eens scherpe munitie gebruikt werd. Als kennismaking met dit wapen of om de oefening realistischer te maken.”

Het gebruik van scherpe munitie volgens het rapport zou misschien in relatie kunnen gebracht worden met de schietstand van de *M.G. Schießstand für M.G. 08*.

⁵⁰ Uit: - M 111_Bü 14_004, Hauptstaatsarchiv Stuttgart, RIR 246.

⁵¹ De proefsleuf van zo'n 150m lang, werd haaks op de loopgraven aangelegd. Enkel de drie oostelijk loopgraven werden aangesneden.

⁵² Dewilde M., Brown M. & Wyffels F. 2015: De sporen van de 'grootte' oorlog archeologisch onderzocht Proefsleuvenonderzoek in een Duitse WO I trainingssite in Koekelare-Welfvenestbos (prov. West-Vlaanderen), *Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed* 34. Het proefsleuvenonderzoek is in de CAI opgenomen als item 159618.

⁵³ Wij zien de 5 concentrisch uitlopende loopgrachten als één complex en verwachten dat een verondersteld niemandsland zich ten westen van het volledige complex te zoeken is.

Veldstraat: 1ste Linie & Flanders I-stellung

De rand van het bos was afgezet met prikkeldraad. Die afsluiting maakte deel uit van de 1ste Linie, een brede prikkeldraadversperring die vanuit Zande tot het zuiden van Koekelare strekte. Zo'n 700m verderop was er nog een 2de Linie.

Toen de Duitsers ervan op de hoogte raakten dat de geallieerden in 1917 een grote aanval planden, bouwden ze een extra linie uit: de *Flanders I-Stellung*. Tussen Zande en Menen bestond deze linie uit veel bunkers en prikkeldraad. Op een kaart van 8 okt. 1917 verloopt deze linie ten westen van de weg Zande-Koekelare en Koekelare-centrum en verder zuidwaarts langs de Westbeek en de westflank van de Ruidenberg.

De hoofdaanval, die ten oosten van Ieper plaatsvond, staat bekend als de 3de Slag bij Ieper (31 juli tot 10 november 1917). De Duitsers kregen meerdere aanvallen (*Stürme*) te verwerken langs het volledige front: voorbereidende beschietingen bij Diksmuide (10 tot 30 juli 1917) en intense beschietingen op 23 augustus, 19-21 en 26 september. Op 27 oktober snelde de 54. Reserve Division de Diksmuidesector te hulp. Het geheel is gekend als de *III-Flanderschlacht*.

Prikkeldraadversperringen

Onderstaand fragment komt uit een Duitse kaart⁵⁴ van 8 oktober 1917. Er worden tussen Praatbos en Koekelare-centrum drie achter elkaar liggende prikkeldraadversperringen weergegeven middels kruisjes⁵⁵. Ten westen, aan de rand van het bos, situeerde zich de *1. Linie*. Verder naar het oosten was er de *2. Linie* en de *Flanders I-Stellung*.

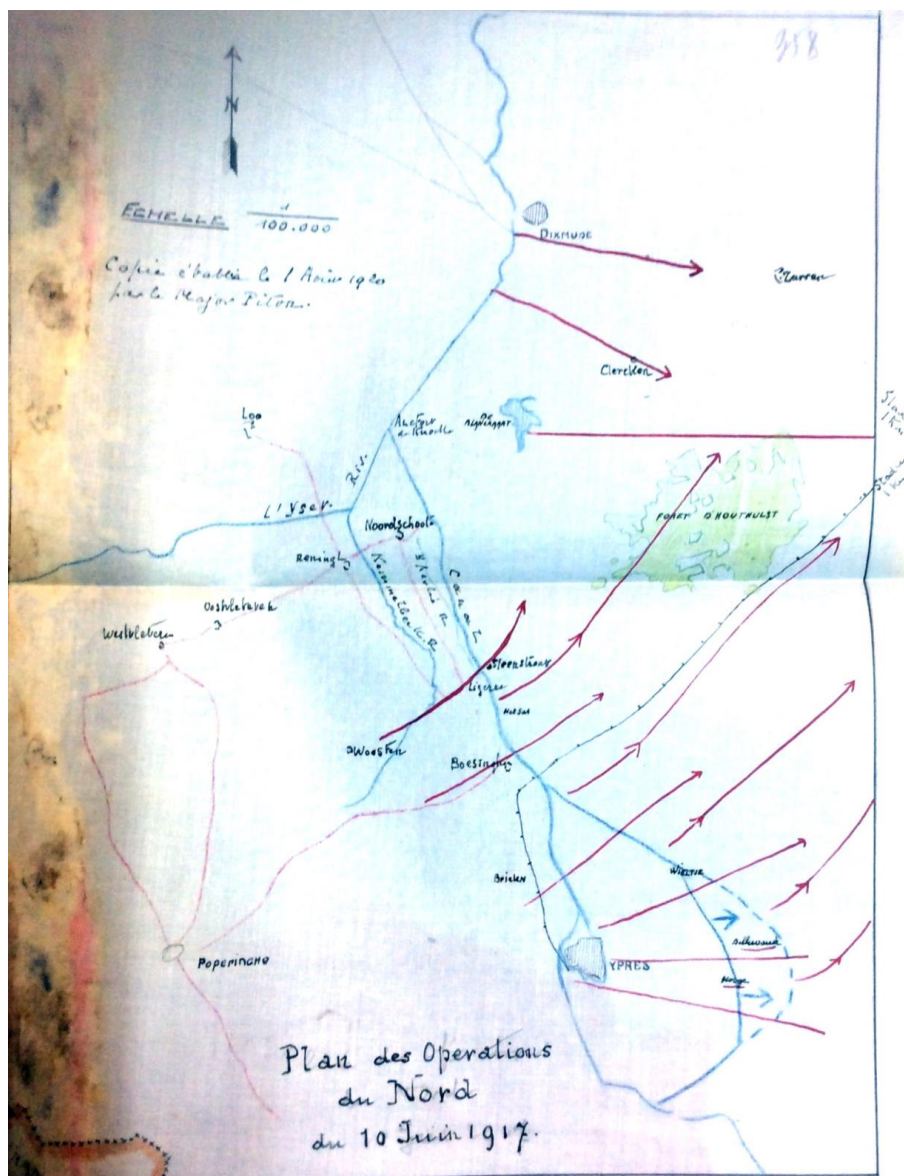
⁵⁴ Fragment uit Stellungskarte Diksmuide-Nord, Blatt XIII v. 8 Oktober 1917.

⁵⁵ Bizar is dat op Armée Belge, Plan Directeur van 1 okt. 1917 de 1ste en 2de Linie niet zijn getekend terwijl deze kaart veel detail bevat, zoals schietstanden en oefenloopgrachten. Enkel de *III-Stellung* ten westen van Praatbos en de *Flanders I-Stellung* zijn getekend.

De *Flanders I* prikkeldraadversperring ontstond pas in 1917 toen de Duitsers vernamen dat er een grote aanval vanuit het Ieperse gepland was. Het hoofddoel was de doorbraak richting Roeselare en de uitschakeling van de havens Oostende en Zeebrugge.

De nieuwe grote aanval was een aanpassing van een eerder Frans-Belgisch plan, dat op zijn beurt deel was van een Brits plan:

1. Eerst vallen de Britten aan om de heuvelrug van Mesen te veroveren.
- 2a. Slagen de Britten, dan nemen de Fransen een sector van de Belgen over om aan te vallen bij Boezinge en Steenstraat.
- 2b. Als de Fransen Houthulstbos bereiken dan vallen de Belgen ten noorden en ten zuiden van Diksmuide aan.
3. Van zodra Roeselare een haalbaar doel blijkt, volgt een aanval op Lombardsijde en gaat operatie *Hush*, een landing tussen Middelkerke en Westende, van start.

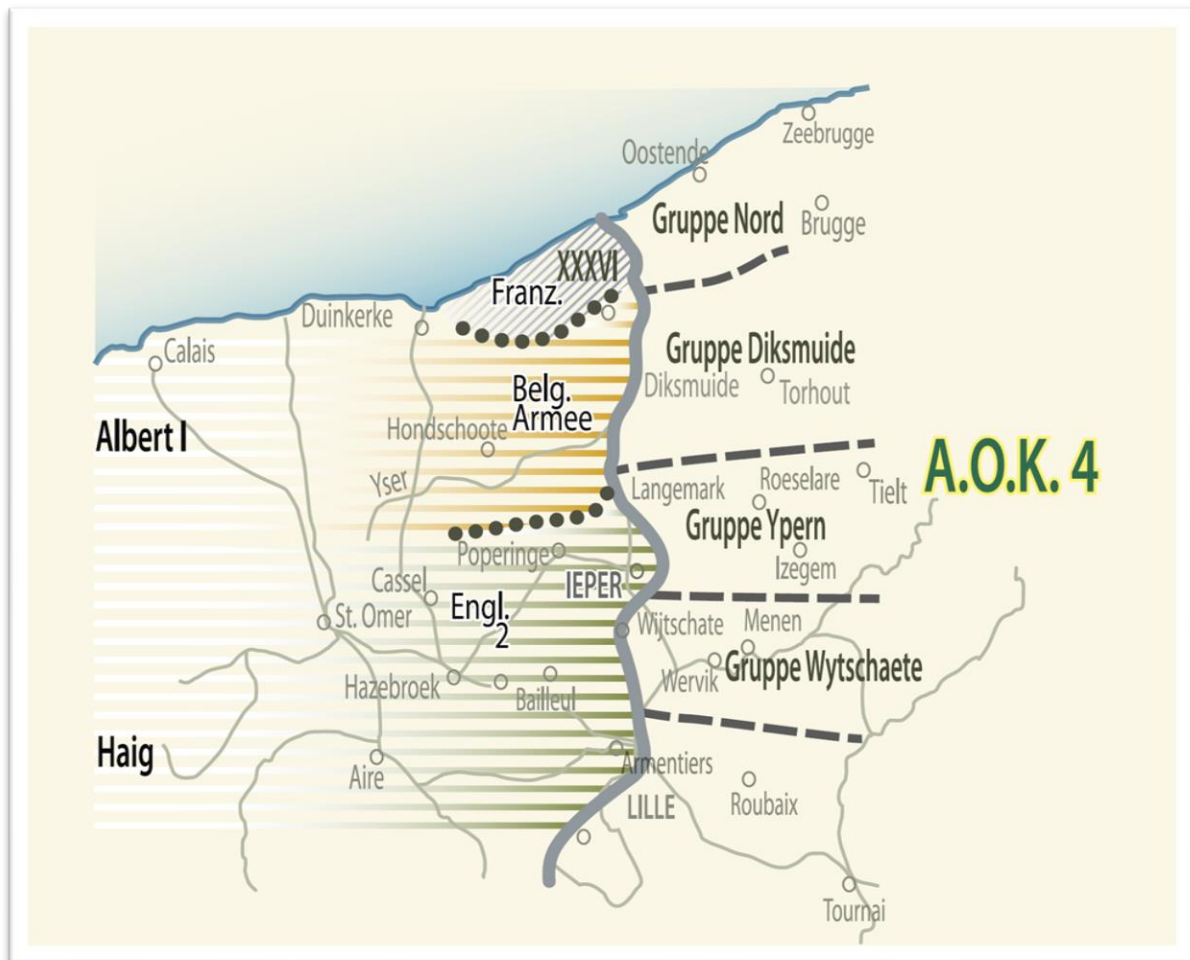

Belgische kaart met de voorstelling van de aanvalsrichtingen opgemaakt op 10 juni 1917⁵⁶.

⁵⁶ Met dank aan Alain van Geeteruyen.

Gezien de grote geografische spreiding van de geplande aanval volstonden de 1ste en de 2de Linie niet en zou er in snel tempo een ruimere prikkeldraadversperring worden gebouwd.

Om aan de aanval te kunnen weerstaan organiseerden de Duitsers vanaf eind juni 1917 hun verdediging tussen de zee en de Franse grens in 4 *Gruppen*: Nord, Diksmuide, Ieper en Wijtschate.

Toen midden oktober 1917 de druk op Houthulstbos te groot werd, leidde dit bijkomend tot de oprichting van de *Gruppe Staden*.

Op 27 oktober snelde de 54. Reserve Division de moegestreden 20ste Landwehr Division, actief in de *Gruppe Diksmuide*, te hulp.

Brouwerijsite: Käthe Kollwitz Museum

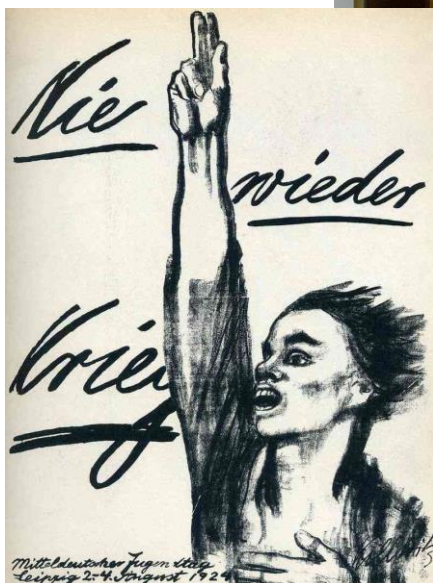
Käthe Kollwitz (1867-1945) was een Duitse expressionistische kunstenares. Haar zoon Peter sneuvelde al meteen bij zijn aankomst aan het front in de Westhoek, in de nacht van 22 op 23 oktober 1914. Hij was pas 18 geworden...

Peter lag eerst begraven op het voormalige en verdwenen 'Roggeveld' vooraleer hij naar het Deutscher Soldatenfriedhof in Vladslo werd verhuisd. Daar zie je nu nog altijd 'Het Treurend Ouderpaar', Käthes beroemdste werk.

Het vernieuwde Käthe Kollwitz Museum op de brouwerijsite laat zien hoe de wereldbekende kunstenares in opstand kwam tegen zowel oorlog als armoede. Het museum benadert ook Käthe Kollwitz als moeder van haar gesneuvelde zoon Peter. In het uitleidend deel toetst het museum haar werk aan de hedendaagse kunstwereld.

Hoe dubbel – en ook hoe nodig – klinken vandaag Käthes leuzes 'Nie wieder Krieg' en 'Krieg dem Kriege' tegen de achtergrond van het militair gewapend conflict tussen Rusland en Oekraïne (en bij uitbreiding heel Europa). Geweld en oorlog lijken diep ingebakken te zitten in de mensheid, maar toch mogen we nooit stoppen met daartegen te strijden. Zoals Käthe Kollwitz vurig deed en zoals altijd nodig zal blijven...

Bezoek voor meer informatie het Käthe Kollwitz Museum.

De Markt: Duitse legerleiding

In het centrum van Koekelare bevond zich de legerleiding van de eenheden die vochten aan de IJzer. In de toenmalige woning van brouwer Christiaen (nu Belfius Bank) was het operationeel coördinatiekantoor van de 20. Landwehr Division ondergebracht. Ook de *Bezirkkommandantur* was er gevestigd. *Bezirkkommandant* Lakemeyer behoorde tot Pionier Regiment 25, een eenheid die hier 4 jaar zou blijven.

In de notariswoning (nrs. 11a en 11b) was *Leutnant* Kranzbühler ingekwartierd. Hij was *Führer* van de Pionier Belagerungs Train 25. Dit was een productie- en transport-eenheid die alle goederen leverde voor het front. Ook het bureau van de *Kursleitung* (opleidingscoördinatie) en tijdelijk het *Stabsquartier* van Minenwerfer-Bataillon III huisden er.

Voor het overige was er op de markt ook een lokaal voorzien voor de *Fernsprecher* (telefoon), een *Soldaten-heim* (kantine) en een *Lesezimmer* (leesruimte).

Onderstaande foto van 27 januari 1916 toont aan dat de woning van brouwer Christiaen de *Bezirkkommandantur* was. Dit was het bureau voor de burgerlijke zaken van het district Koekelare-Ichtegem. Van *Hauptmann* Lakemeyer konden we achterhalen dat hij vanaf mei 1915 *Ortskommandant*⁵⁷ was. Later, met zekerheid in juli 1916, was hij (tevens) *Bezirkkommandant*. De foto⁵⁸ dateert uit de periode dat de 5. Ersatz Division actief was in de regio.

Een militair, uiterst links, draagt een *Pickelhaube* met daarop 359, verwijzend naar Infanterie Regiment 359, een eenheid van de 5. Ersatz Division.

⁵⁷ Door een foto uit 1916 weten we dat de *Ortskommandantur* in de Dorpsstraat was gevestigd, in de directe omgeving van het toenmalig gemeentehuis. Zie Bijlage: *De Ortskommandantur*.

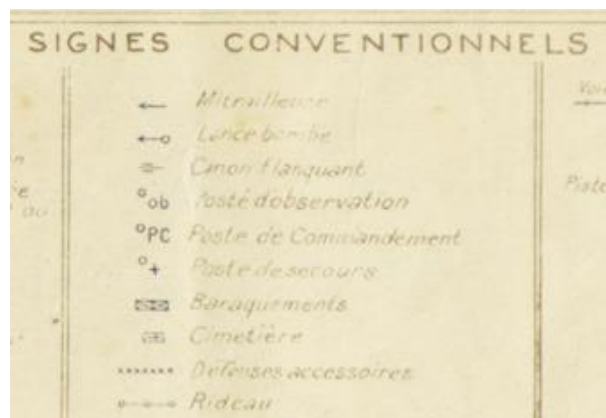
⁵⁸ Centraal op de foto staat iemand met een *Pickelhaube* waarop '25' staat, wat verwijst naar het Pionier Regiment 25. Brouwer Christiaen kijkt van achter het vensterraam naar de foto-opname. De foto werd verkregen van Horst-Friederich Höhn (†19 juni 2020).

Een andere foto is afkomstig uit een album van het 20. Landwehr Division⁵⁹.

Stabsquartier (hoofdbureau) van 20. Landwehr Division⁶⁰.

Het onderschrift bij deze foto geeft aan dat het hoofdkwartier van de 20. LD in de brouwerswoning was ondergebracht. Onderstaande fragment uit een Belgische kaart⁶¹ van 1 oktober 1917 bevestigt met het bijschrift "PC" dat de woning de "*Poste de Commandement*" was.

Op de foto is boven de deur opnieuw een bord te zien, maar nu breder. Een ander bord laat een andere functie veronderstellen. We kunnen niet achterhalen of de brouwerswoning de *Bezirk-kommandantur* is gebleven⁶². We veronderstellen wél dat het commando van de 5. ED er was gevestigd. In dat geval staat vermoedelijk⁶³ de staf van de 5. ED op de foto van 27 januari 1916.

⁵⁹ Deze eenheid volgde na de 5. Ersatz Division. Tussenin was de 206. Division slechts één maand hier actief.

⁶⁰ De foto is gespiegeld afgedrukt in het album *Kriegserinnerungen der 20. Landwehr-Division an Flandern* en werd door ons aangepast.

⁶¹ Armée Belge, Plan Directeur, 1 oktober 1917 (bijgewerkt tot 30 sept.).

⁶² Zie ook Bijlage: *De Ortskommandantur*.

⁶³ We herkennen Lakemeyer niet op de foto.

Uit geschreven bronnen⁶⁴ blijkt dat *Leutnant* Kranzbühler, *Führer* van de Pionier Belagerungs Train 25, al op 20 oktober 1914 bij notaris Louis Masureel was ingekwartierd. Met zijn eenheid stond hij in voor de belegering van steden en leverde hiertoe de nodige materialen. Zijn eenheid diende nauw samen te werken met de eenheid die de aanvallen uitvoerde. In die zin is het ook te begrijpen dat hun kantoren dicht bij elkaar gelegen waren.

Kranzbühler had er niet alleen zijn kwartier en kantoor. Ook het coördinatiekantoor voor de plaatselijke opleidingen (*Kursleitung*) was er ondergebracht. Deze opleidingen, vooral bij het Welfvenestbos, vielen onder de verantwoordelijkheid van het Pionier Regiment 25.

Koekelaere, Stabskwartier vom 29.10. bis 19.11.17

De woning van notaris Louis Masureel⁶⁸.

Toen tijdens de *III. Flandernschlacht* de druk op Diksmuide te groot werd, kwam vanaf 27 oktober 1917 de 54. Reserve Division in allerijl naar Koekelare. Zij moesten de 20. LD te hulp snellen en finaal aflossen.

Ook het Minenwerfer Bataillon III was al naar de regio verplaatst⁶⁵.

Toen de druk op het Diksmuide-front verhoogde, werd zelfs hun staf op 29 oktober 1917 van Ichtegem naar de notariswoning in Koekelare gebracht⁶⁶.

Diezelfde dag werd het hoofdkwartier van de 20. LD vanuit de Koekelaarse brouwerswoning naar Ichtegem verplaatst⁶⁷.

De kort op elkaar volgende veranderingen tonen de zenuwachtigheid aan bij de Duitsers.

⁶⁴ Hij ondertekende documenten voor de notaris, zie Lange Max Museum.

⁶⁵ Hun Stabskwartier was van 14 augustus tot 29 oktober 1917 ondergebracht in Huis Dekeyser langs de Koekelaarstraat in Ichtegem. Dit was eveneens bij een notaris.

⁶⁶ Minenwerfer Bataillon III had bij notaris Masureel hun hoofdkantoor tot 19 november 1917.

⁶⁷ Bundesarchiv, Militärarchiv, PH 8 III/50, pag. 005. Met dank aan Wouter Staelens.

⁶⁸ Das Minenwerfer-Bataillon III – 1915-1918, Aus Fotoalben des Bataillons, een digitale bundel gemaakt door Jürgen Schmieschek.

■ Fransmansplein: voormalig kerkhof en oorlogsmonument

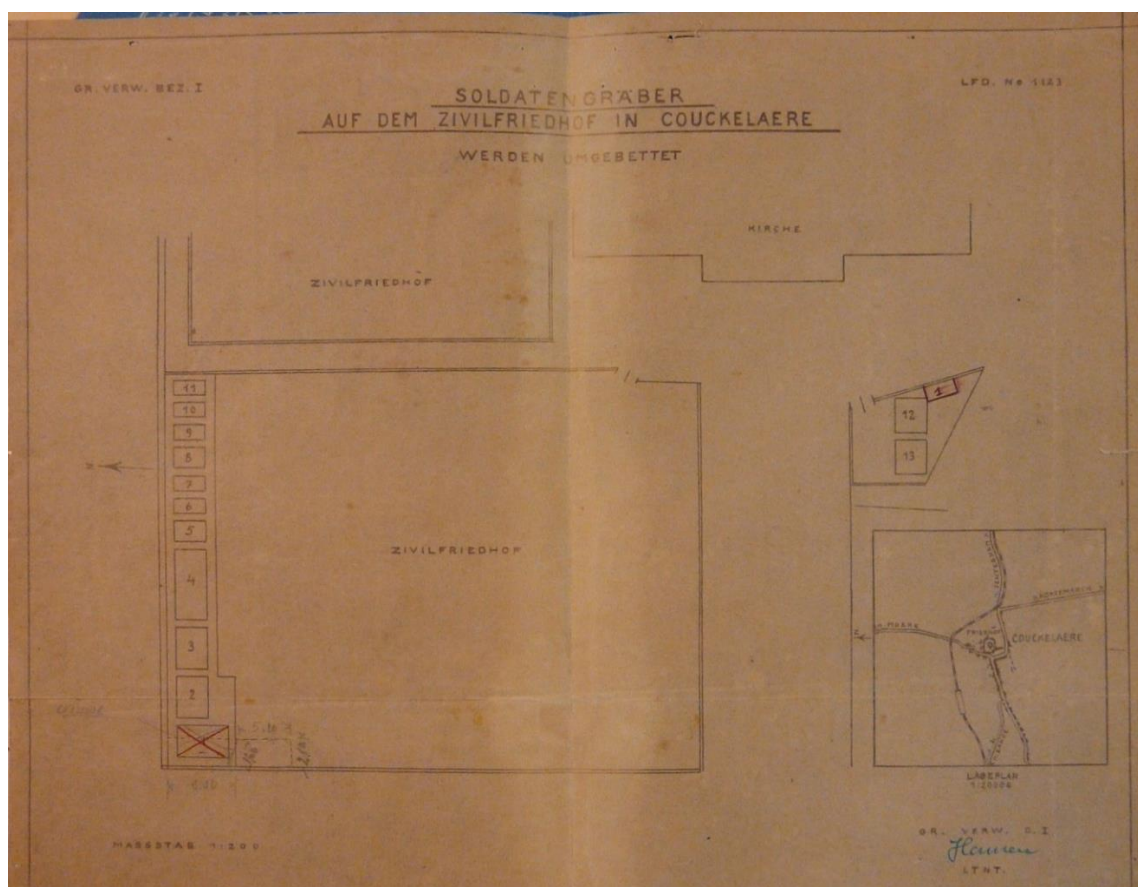
Door de Slag aan de IJzer (18 oktober tot 10 november 1914) liep het aantal gesneuvelden héél snel op.

Eind 1914 waren er op het gemeentelijk kerkhof al 43 Duitse soldaten begraven, waarvan 3 onbekend bleven. Het betreft vooral gesneuvelden van de 44. Reserve Division die vielen in oktober en november 1914.

In april 1931 werden de Duitse graven geruimd en overgebracht naar de verzamelbegraafplaats Vladslo-Praatbos nr. 7.

Het oorlogsmonument herdenkt de militaire en burgerlijke doden van beide wereldoorlogen. In het midden is een stralende zon aan de horizon te zien. Staat die voor hoop en vrede na de oorlogen?

Volgens onderstaande kaart situeerden 11 van de 13 graven⁶⁹ zich aan de uiterst noordwestelijke zijde van het kerkhof. Twee graven lagen op een, ten zuidwesten van het kerkportaal gelegen klein stukje grond. De meeste graven bevatten meerdere soldaten.

Kaart bij de *Hauptgräberliste, Soldatengräber auf den Friedhof in Couckelaere*⁷⁰.

⁶⁹ Eenheden: 1x 16 RJB., 4x RIR 201, 8x RIR 205, 15x RIR 206, 1x RIR 207, 10x RIR 208, 1x RIR 35, 1x 2. Parkkomp. Pi. Regt. 25-Belagerungstrain. Aantal soldaten per graf: graf 1: 6; 2: 4; 3: 6; 4: 11; 5: 2; 6: 1; 7: 1; 8: 2; 9: 1; 10: 1; 11: 1; 12: 3; 13: 4.

⁷⁰ Met dank aan Jos Demarée.

In tegenstelling tot wat de nummering van de graven laat vermoeden werden de eerste gesneuvelden begraven in grafnummers 12 en 13 op het kleine stukje grond. In graf 12 werden de slachtoffers van 23 oktober 1914 begraven. In graf 13 deze die vielen op 24 en 25 oktober 1914. Daarna werden de gesneuvelden begraven aan de noordwestelijke zijde van het kerkhof in de graven 1 tot 9, zijnde van 26 oktober tot 14 november 1914.

Gedurende deze periode werden nog 2 militairen individueel begraven aan de andere kant van de rij. Respectievelijk graf 11: Max Laboschiner (RIR 35, 6 RD), †31 oktober 1914⁷¹ en links ervan graf 10: Kurt Forbrich (16 RJB, 44 RD), †1 november 1914⁷².

Volgens een nota op de *Hauptgräberliste*⁷³ werd grafnummer 1 op 8 oktober 1928 overgeplaatst⁷⁴ van de noordwestelijke zijde naar het kleine stukje grond. Vermoedelijk ligt hiervoor louter een praktische reden aan de basis.

Sinds de herschikking van 1956 van Praatbos ⁷⁵ liggen de bekende Duitse soldaten van het Koekelaarse kerkhof op de begraafplaats van Praatbos in blok 1a, grafsteenrijen 16 en 17⁷⁶. Ze liggen begraven onder meerdere graftegels, gespreid over de nummers 1/1809, 1/1811 tot 1/1830 en 1/1955 tot 1/1974. De drie onbekenden zijn overgebracht naar het *Kameradengrab* van Langemark.

Pieter Lansensstraat: uitbreiding begraafplaats & kunstwerk

Door plaatsgebrek op het kerkhof stond de kerkfabriek voor een probleem. De oplossing werd gevonden door dit stuk grond als een uitbreiding van het kerkhof te registreren. De grond was eigendom van de weduwe van prins Karel van Arenberg en werd verpacht aan het klooster. De inwijding van de begraafplaats gebeurde op 15 april 1917.

Tijdens het Eindoffensief (28 september tot 20 oktober 1918) werden hier 43 Duitsers begraven, waaronder 26 onbekenden.

De, bij naam gekenden behoorden tot de 79ste, 85ste en 71ste Landwehr Divisie, de onbekenden waren volgens de namenlijst *Mannschaften der 5. Landsturm Pionier Komp. 9. A(rmee) K(orps)*.

Net zoals dit het geval was voor het kerkhof werden in april 1931 ook deze Duitse graven geruimd en overgebracht naar de verzamelbegraafplaats Vladslo-Praatbos 7.

Deze kerkhofuitbreiding werd in 1966 buiten gebruik gesteld en in 1985 geruimd.

Het nieuwe kunstwerk ‘Gefallene Landschaftsmarkierung’ van Benjamin Gardin zet deze verdwenen begraafplaats terug op de kaart. Op de nieuwe, nabijgelegen begraafplaats ‘De Warande’ bevinden zich nog enkele graven van militairen gesneuveld in de Eerste Wereldoorlog.

⁷¹ Er werd geen sterfdatum genoteerd in het register, maar J. Demarée wist de datum te bepalen op 31 oktober 1914. De afwijkende plaats is in verband te brengen met zijn afkomst uit een andere divisie.

⁷² Als sterfdatum staat genoteerd 19.10.11.14 waardoor we vermoeden dat Forbrich werd getroffen op 19 oktober tijdens de doortocht, maar later stierf.

⁷³ De lijst kreeg als *Aktenzeichen des Kriegsministeriums, Zentral-Nachweise-Büro* het nummer W9 XIII-I. De lijst bevat een stempel met *Divis des information, exploité le 19-6-20*.

⁷⁴ Op de kaart is het 1ste graf doorkruist en in rode kleur naast graf 12 en 13 bijgetekend.

⁷⁵ Praatbos 7 is de gekende begraafplaats langs de Houtlandstraat.

⁷⁶ Zie Bijlage: *Herschikking begraafplaats Praatbos*.

De Koekelaarse kerkfabriek had te kampen had met plaatsgebrek op het kerkhof. Ze bezaten geen grond in de nabijheid van de kerk, die voor uitbreiding⁷⁷ in aanmerking kwam.

De oplossing werd gevonden door een perceel dicht bij de kerk te vragen aan de weduwe van prins Karel van Arenberg. Het gaat om een westelijk deel van de *Negen gemeten*, kadastraal gekend als 1124 L³, dat 54 a 50 ca groot was. De hele *Negen gemeten* was verpacht aan het klooster⁷⁸.

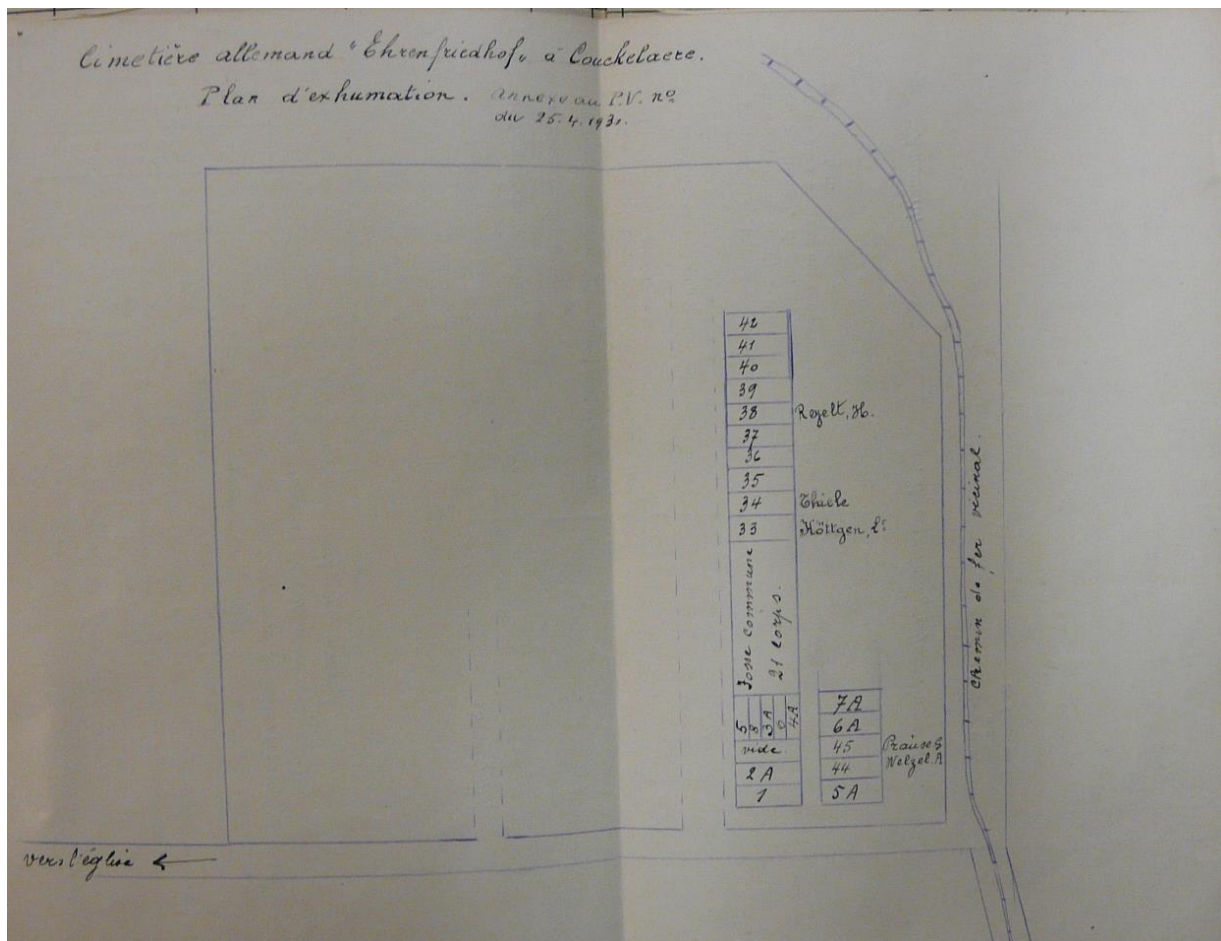
Al vóór 1 oktober 1916 werd de grond geregistreerd als geschonken grond voor de uitbreiding van het kerkhof. De inwijding van dit kerkhof gebeurde op 15 april 1917.

Tot op dat moment werden er in Koekelare geen Duitsers meer begraven.

Dat veranderde met de beschikbaarheid van een nieuwe begraafplaats.

Duitsers die tijdens het Eindoffensief (8 augustus – 11 november 1918) vielen werden dan ook in Koekelare begraven.

In 1921 werden de Duitse graven bestendigd⁷⁹, maar zo'n 10 jaar later kwam hier toch een einde aan. De Duitse graven werden dan overgeplaatst naar Praatbos 7.

Deze schets werd gemaakt naar aanleiding van de ontgraving op 25 april 1931.

⁷⁷ Naar J. Heus, JBS 1997, p. 67-71: Het woord uitbreiding was juridisch erg belangrijk. Het mocht niet gaan om een nieuw kerkhof. Kerkhoven waren immers al sinds het tijdperk van de Verlichting (2de helft 18de eeuw) een twistpunt tussen de wereldlijke en kerkelijke overheid. In Koekelare moest er naar een uitbreiding voor het bestaande kerkhof worden gezocht.

⁷⁸ JBS 1997, p. 67-71.

⁷⁹ Zie Bijlage: De voormalige begraafplaats - Pieter Lansensstraat.

Op deze begraafplaats lagen 45 gesneuvelden, waarvan 21 gekenden. De 24 onbekenden werden allen toegewezen aan de 5. Landsturm Pionier Kompagnie⁸⁰.

Luchtfoto van de begraafplaats, 18 juni 1918 (met inlassing van een opmetingsplan).
De Duitsers werden begraven in de zuidoosthoek van het perceel, nabij de sporen van de tramlijn.

De gekende soldaten vielen allen tussen 28 september en 14 oktober 1918. Bij de onbekende is geen sterfdatum genoteerd. We mogen er evenwel van uitgaan dat zij ook vielen tijdens het Eindoffensief⁸¹.

Voor de onbekenden geeft het woord *Landsturm* te kennen dat het oudere soldaten waren. De 5. Landsturm Pionier Kompagnie was al in de loop van 1917 ondergeschikt aan de 38ste Landwehr Division. Ook de 38. LD werd gekwalificeerd als een vierde klasse divisie met manschappen van om en bij de 40 jaar. Ze werden om reden van hun leeftijd ingezet aan een rustig front. Zo werden ze rond 10 mei 1918 verplaatst naar de sector Diksmuide⁸².

⁸⁰ Deze eenheid was opgericht onder het 9de Armee Korps.

⁸¹ De bevrijding van Koekelare gebeurde op 17 oktober 1918. Zie ook Bijlage: *Evolutie van de frontlijn tijdens het Eindoffensief*.

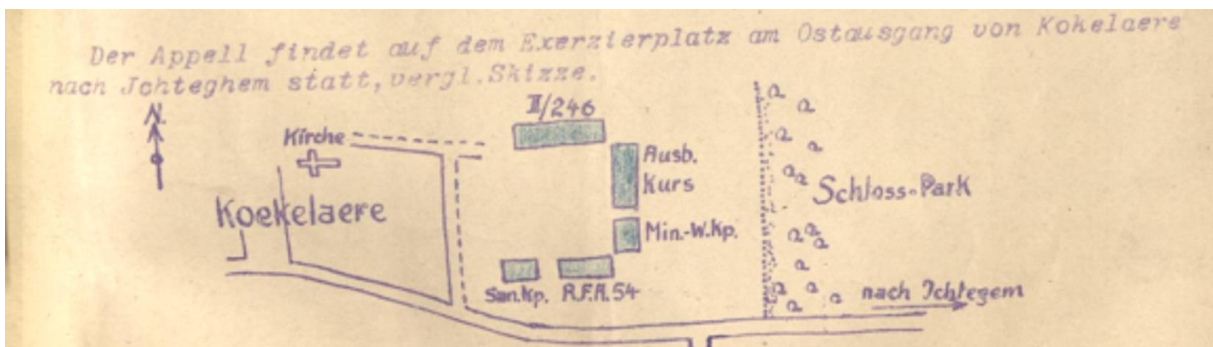
⁸² *Divisions of German army which participated in war*, p. 433-435.

Het blijft voorlopig onduidelijk waar en in welke omstandigheden de 24 onbekenden uit één en dezelfde eenheid sneuvelden⁸³.

Sinds de herschikking van 1956 liggen de bekende Duitse soldaten van het Koekelaarse kerkhof op de begraafplaats van Praatbos in blok 1a, grafsteenrijen 14 en 15⁸⁴.

Ze liggen begraven onder meerdere graftegels, gespreid over de nummers 1/1567, 1/1569-1/1574, 1/1576, 1/1622, 1/1740, 1/1783, 1/1785-1/1790⁸⁵. De onbekenden zijn overgebracht naar het *Kameradengrab* van Langemark.

Het perceel ten zuiden van de begraafplaats en de Pieter Lansensstraat bleef deels een groentetuin en een *Exerzierplatz* (paradeplaats) voor het Reserve Infanterie Regiment 246⁸⁶.

⁸³ In Robert Baccarne - Jan Steen, *Van het Vrijbos tot Roeselare, Eindoffensief 1918*, p. 35 lezen we voor Westrozebeke: "Van de Pioniere werd het uiterste verlangd. In razend tempo, in de voorste linies onder de kogelregen van de Belgen en Britten, liefst bij nacht en ontij, moesten ze zware betonwerken uitvoeren. Daarbij nog vangkuilen tegen tanks graven en camoufleren, blindgangers opruimen die de eigen troepen bedreigden.... Die ultieme ingrepen hebben de Pioniere veel verliezen aan gesneuvelden en zwaargewonden gekost, meer dan ze baat hebben gebracht." We vermoeden een identieke situatie in onze contreien.

⁸⁴ Zie Bijlage: *Herschikking begraafplaats Praatbos*.

⁸⁵ Onderzoek door Jos Demarée.

⁸⁶ Ondergeschikt aan de 54ste Reserve Divisie.

■ Ichtegemstraat: munitiedepot - Waldpark

De opslag van mijnen, handgranaten en opleidingsmateriaal gebeurde in het *Waldpark*.

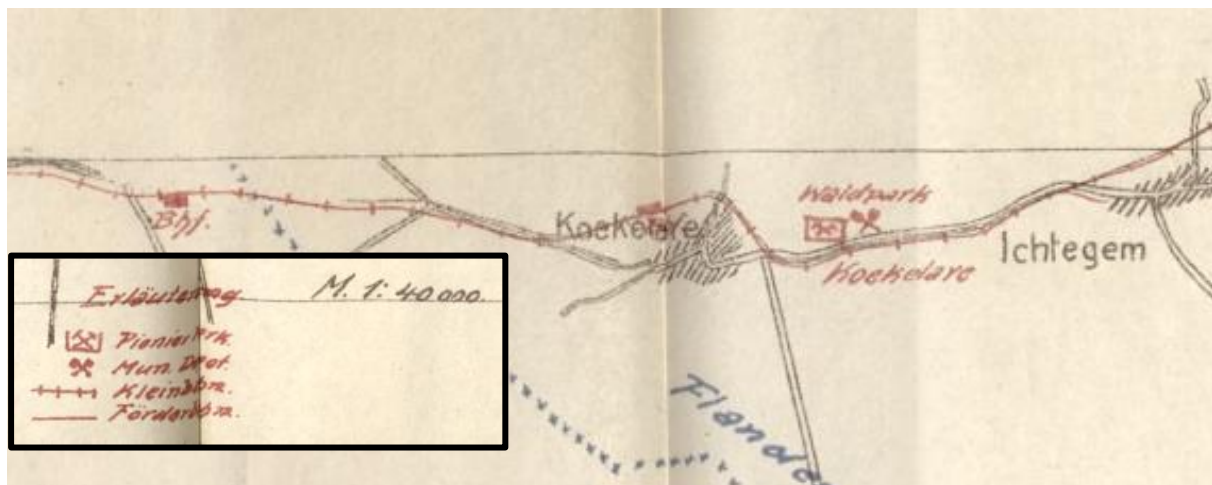
Tijdens de 3de Slag bij Ieper (31 juli tot 10 november 1917) verhoogde vanaf 21 augustus de druk op de sector Diksmuide. Daarnaast zorgde de aanhoudende droogte voor een betere toegankelijkheid van het inundatiegebied, wat de stress aanzienlijk verhoogde.

Het XIV. Duitse legerkorps, dat Diksmuide verdedigde, werd op 23 augustus 1917 vervangen door het elite Garde Korps, dat de *Strandfest*-operatie (10 juli 1917) aan de IJzermonding had uitgevoerd. Hun generaal von Quast was één van de bekwaamste generaals van het Duitse leger.

Ook het Minenwerfer Bataillon III kwam van 24 augustus tot 19 november 1917 naar deze regio. Hun 2. en 3. *Kompagnie* werd in de *Gruppe Diksmuide* bij de 20. Landwehr Division gevoegd. Hun *Stabsquartier* was aanvankelijk in Ichtegem gevestigd, maar werd vanaf 29 oktober ook in de notariswoning in Koekelare ondergebracht.

Ook kwam de 54. Reserve Division het moegestreden 20. LD aflossen. Dat beide eenheden hun commando op dezelfde plaats hadden kwam het overleg ten goede.

Het *Waldpark* omvatte een munitiedepot en een *pionierpark* dat verscholen lag in bosje ten oosten van Koekelare. Het bosje was ingesloten tussen de Ichtegemstraat, Galgestraat, Warandedreef en Geuzenstraat.

Kaart met aanduiding van het *Waldpark* in Koekelare, ten noorden van de Ichtegemstraat.

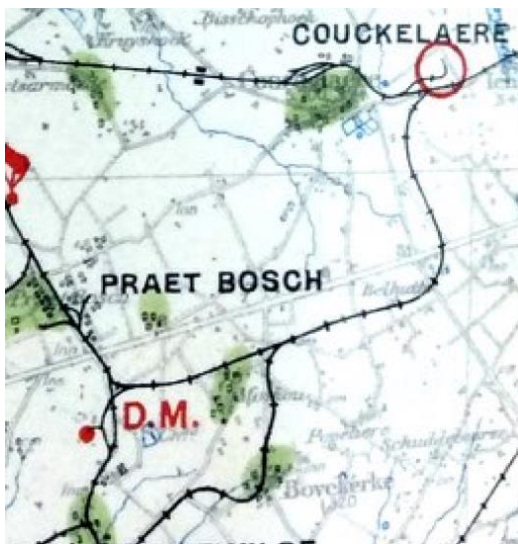
Bovenstaande kaart laat vermoeden dat het munitiedepot en het *pionierpark* ontsloten kon worden via een tramlijn die langs de Ichtegemstraat liep.

Onderstaande luchtfoto toont aan dat er halfweg het bosje, langs de Ichtegemstraat, een vertakking was in de tramlijn. Vanaf daar kon men ook met een smalspoor in het *Waldpark* geraken.

Het smalspoor liep dwars door het *Waldpark*⁸⁷. Aan de overzijde, ten noorden van de Warandedreef, is een kleine lus zichtbaar, waar men rechtsomkeer kon maken.

Fragment uit een luchtfoto⁸⁸ van 29 juni 1918.

De grote bocht in het spoor bij de vertakking maakt de verbinding van Koekelare-dorp, langs het *Waldpark* met Bovekerke, Kortewilde en de Handzamevallei. Dat is op een luchtfoto van 25 januari 1918 nog niet te zien. Op de kaart⁸⁹ hiernaast van 5 april 1918 blijkt dat het spoor al is aangelegd.

De aanleg van deze nieuwe spoorlijn dienen we te zien in het kader van de 4de Slag om Ieper (7 – 29 april 1918)⁹⁰, vooral in de aanloop naar het eerste offensief gekend als de Operatie Michael (21 maart - 4 april). Dan werden voorbereidingen getroffen om bij Diksmuide de IJzer over te steken. De Duitsers verzamelden in het Handzamekanaal een vloot platbodems om materiaal richting Diksmuide te vervoeren. Op 18 maart begon de raid op Diksmuide.

Het kaartje toont ook aan dat het *Waldpark* voor de Belgen een doel was. Volgens een Belgisch rapport van 11 juni 1917 vermoedde men dat er een 240 mm lang afstandsgeschut kon staan.

⁸⁷ Langs de Warandedreef, tussen de huisnummers 31 en 37, is nog altijd de dreef te zien waar het smalspoor het *Waldpark* dwarste.

⁸⁸ Foto Adj. Leclure – Verelst, A3960.

⁸⁹ Armée Belge, Objectifs de bombardement, 5 april 1918.

⁹⁰ Deze slag maakte deel uit van het Duitse lenteoffensief en had als doel Ieper te veroveren en de Britse troepen terug te dwingen naar de Kanaalhavens. Deze aanval was gepland door generaal Ludendorff en staat bekend als Operatie Georg(ette) (Wikipedia).

■ Kasteel Rosendahl: Duitse weerdienst en APK

Vóór u, op zo'n 650m, situeert zich in een bosje kasteel Rosendahl.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren op het kasteeldomein twee speciale militaire diensten ondergebracht: de *Artillerie Prüfungskommission Westflandern* (APK) en de *Felddrachenwarte* 56.

De *Artillerie Prüfungskommission Westflandern* was bevoegd voor de ontwikkeling, het testen en de aanvoer van artilleriemateriaal. Ze bestudeerden ook de munitie van de geallieerden.

De *Drachenwarte* was een weerdienst, ondergeschikt aan de APK. Zij had als doel ondersteuning te bieden voor andere eenheden, die bij hun acties rekening moesten houden met het weer.

Het woord *Drachen* slaat op de draken of *kites* waarmee meteorologische apparatuur in de lucht werd gelaten. Een observator controleerde de windsnelheid, luchtvochtigheid, temperatuur...

De weerdienst was ook gelegen in de nabijheid van de batterij Pommern, beter gekend als Lange Max. Het toenmalig grootste kanon kon zijn loop maximaal in een hoek van 55° oprichten. Door hoog in de lucht te vuren kon het kanon doelen bereiken, die 50 km verderop lagen. Bij het vuren hield men rekening met de informatie van de weerdienst (*Tageseinflusse*) om de hoeveelheid kruit aan te passen volgens de weersomstandigheden.

De keuze voor deze locatie heeft vermoedelijk ook te maken met de centrale ligging in West-Vlaanderen achter het *Marinegebiet* en het *Operationsgebiet*.

■ Artillerie Prüfungskommission

De *Artillerie Prüfungskommission Westflandern* (APK) was een zelfstandig bureau, ondergeschikt aan het Ministerie van Oorlog. Hun takenpakket bestond uit het ontwikkelen van nieuwe wapens, de evaluatie van de bestaande bewapening, de evaluatie van de vijandelijke artillerie en hun vooruitgang qua techniek en resultaten. Ze stonden ook in voor het opvolgen van uitvindingen en het opstellen van voorschriften.

Het bureau had drie aparte afdelingen. Een afdeling voor de *Feldartillerie*, de *Fußartillerie* en een *Versuchsabteilung* (testafdeling) bij de schietbaan in Kummersdorf⁹¹. Daarnaast was er ook nog een *Depotverwaltung* (depotbeheer).

Het *versuchskommando* van APK, m.a.w. het commando dat moest instaan voor het testen van de bewapening, had zijn onderkomen in het kasteel Rosendahl⁹².

Ook *Felddrachenstation* 56, een weerstation dat tevens ten dienste stond van de *Artillerie Prüfungskommission*, was in het kasteel gevestigd.

⁹¹ Kummersdorf, zo'n 25 km ten zuiden van Berlijn gelegen, was een 878 ha groot domein, waar sinds 1880 schietexperimenten plaatsvonden.

⁹² In een fotoreeks (*Feldpost* 14, *Flickr*) hebben we de eerste indicaties op 27 september 1916.

Foto van de groep militairen van testcommando APK en het weerstation.

■ Felddrachenwarte 56

Om nauwkeurige schoottabellen van kanonnen te kunnen opstellen diende men met veel gegevens rekening te houden. De weersomstandigheden hadden een heel belangrijke impact op het resultaat. Door de windsnelheid en de windrichting op verschillende hoogtes te kennen kon men een kanon beter instellen om zijn doel te treffen. Ook de luchtvochtigheid, temperatuur... werden verschillende keren per dag gemeten. Deze *Tagesinflusse* (invloeden van de dag) werden in de schoottabellen apart ingecalculeerd voor lichtere en zwaardere artillerie.

Om de meetapparatuur hoog in de lucht te kunnen brengen, werd gebruik gemaakt van *Drachen* (draken of kites) en van ballonnen.

Twee militairen turen in de lucht naar een draak of kite. Tussen de twee voertuigen is een kite te zien.

Bovenaan: een *kite* in het reparatieatelier. Onderaan: het oplaten van een weerballon⁹³.

We konden achterhalen dat er in maart 1917, slechts 12 *Felddrachenwarten* bestonden, waarvan 2 in België. Meer bepaald in Brussel en Ichtegem. In 1918 was het aantal opgeklimmen tot 17 *Heeres-Drachenwarten*⁹⁴.

Wetterwarten (weerstations) waren er meer. In 1915 zouden dat er zo'n 54 geweest zijn en in 1916 al 80. In 1918 merken we dat men onderscheid maakte tussen *Armee-Wetterwarten* en *Front-Wetterwarten*, het waren er respectievelijk 21 en 120.

⁹³ Deze foto werd gemaakt vanaf de Oostendesteenweg. De woning, met kapelletje, is gelegen langs de Biezestraat.

⁹⁴ Naast het veldleger had de Marine hun eigen *Drachenstationen*. In 1918 waren er 6 *Marine-Drachenstationen*.

Enkele beelden van een experiment met een kanon en munitie door het APK.

Lange Max: site, museum en kunstwerk

Al vroeg in de oorlog probeerden de Duitsers met een langeafstandskanon in Klerken-Predikboom de werking van de Duinkerke haven te verstoren. Deze haven lag vlak achter het front, dicht bij de Engelse westkust en werd bijgevolg intens gebruikt door de geallieerden.

Toen de voorloper van Lange Max tot drie keer toe werd uitgeschakeld, besloten de Duitsers om een nieuw kanon te bouwen in Koekelare, dat op een grotere afstand, zo'n 45 km, van Duinkerke lag. Dit werd mogelijk omdat de technologische kennis was geëvolueerd en geoptimaliseerd voor een groter schietbereik.

Om op zo'n grote afstand nauwkeurig te kunnen vuren werden voor de instelling van het kanon schoots- en overzichtstabellen gebruikt. Men hield rekening met de belasting van het kanon en met de weersomstandigheden.

Dagelijks kreeg de commandobunker zo'n 4 tot 6 weerberichten. Alles werd keurig genoteerd als *Tagesverbesserungen*, zodat men op ieder moment het kanon juist kon instellen.

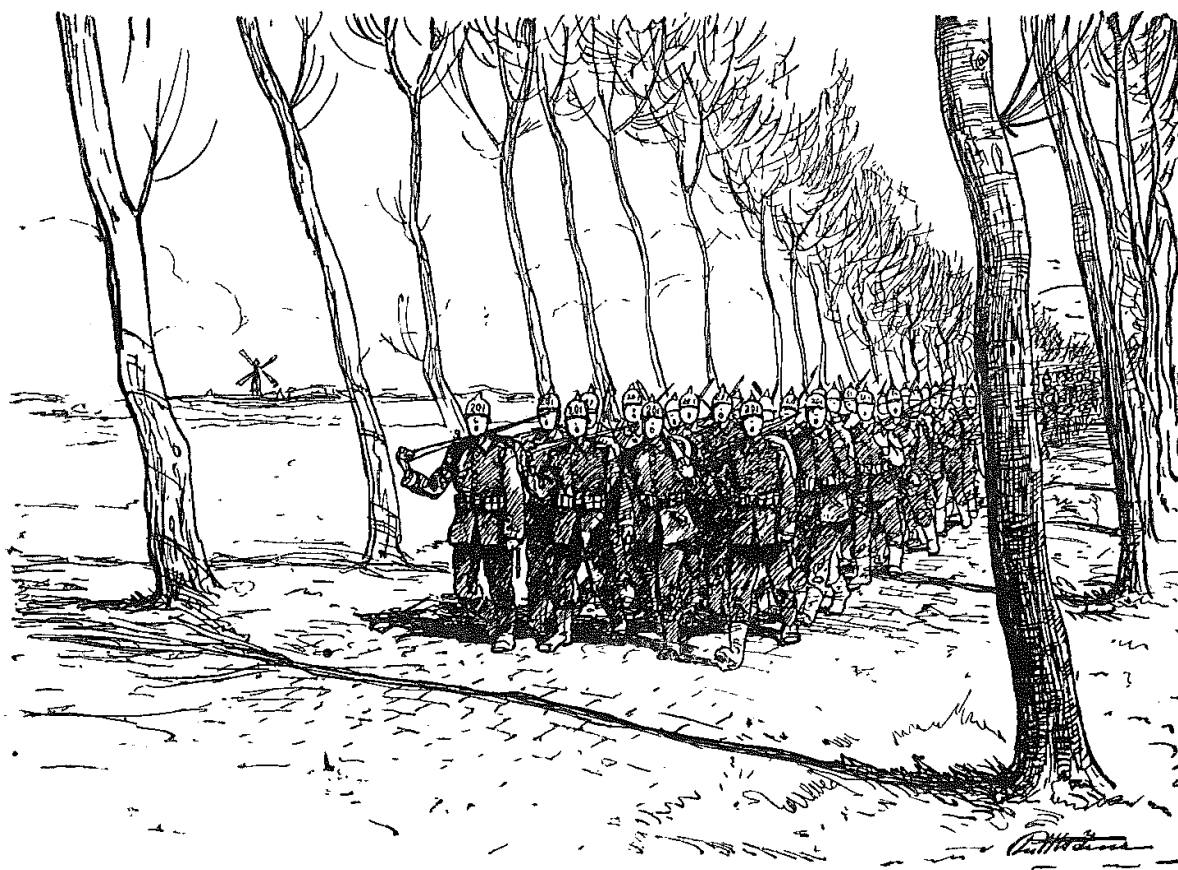
Toeval of niet? Het eerste schot van Lange Max kwam terecht in Malo-les-Bains, een voorstad van Duinkerke, op het hoofdkwartier van het 15de Britse korps...

Bezoek voor meer informatie het Lange Max Museum.

Bijlage: De vuurdoop van het XXII. Reserve Korps

De 43ste Reserve Divisie, met het 3de bataljon van RIR 201 voorop, vertrok op bevel van hun General Kommando op 19 oktober 1914 om 8.15 u. vanuit Torhout⁹⁵ richting Beerst. Een cavalerie- en wielrijderseenheid gingen het regiment als verkenner nog voor.

De 44ste Reserve Divisie trok vanuit Aartrijke, richting Leke. Hier stapte RJB 16 op kop met hun 1ste compagnie voorop, gevolgd door de compagnieën 3, 4 & 2⁹⁶.

In de regimentsgeschiedenis van RIR 203 is te lezen dat 43ste Reserve Divisie oponthoud had langs de weg Wijnendale-Beerst. De verkenner hadden immers bij Praatbos sterkere⁹⁷ vijandelijke infanterie en cavalerie gezien⁹⁸. Zij waren daarbij langs de Diksmuidebaan, ter hoogte van Praatbos, onder vuur genomen. Om 10 u. had RIR 201 al de Belhutte bereikt, maar ze bleven er wachten, terwijl RJB 15 naar Praatbos trok. Ook in Bovekerke hadden de verkenner infanteriepatrouilles opgemerkt⁹⁹.

RIR 203 was om 12 u. tot bij het kasteel van Wijnendale geraakt, vanwaar ze een blik konden werpen op de lange colonne. Ze beschreven de lengte van de colonne als “zo ver het oog reikt”.

⁹⁵ Gezien de uitgebreide samenstelling van de 43. RD bivakkeerden niet alle eenheden in Torhout. Zo bleef het 1ste en 3de bataljon van RIR 203 in Ruddervoorde en hun 2de bataljon in Syslo – Veldhoek (ten westen van Ruddervoorde). Ze vertrokken respectievelijk om 7.30 en 7.45 u. en sloten om 8 u. aan bij de marscolonne van 43. RD. RIR 203 arriveerde om 11 u. aan de noordrand van Torhout (Bundesarchiv PH10 II/202, RIR 203, p. 009 en 010).

⁹⁶ *Das Reserve Jäger Bataillon Nr. 16* (verder RJB 16), p. 21.

⁹⁷ Idem, p. 13.

⁹⁸ RIR 201, p. 37.

⁹⁹ RJB 15, p. 18.

De colonne moet inderdaad imposant zijn geweest als we de vele eenheden in overweging nemen. Op de spits liep RIR 201 onder bevel van Oberst von Kuczkowski, zo'n anderhalve kilometer daarachter volgde de rest onder het bevel van Generalleutnant von Stein in deze volgorde: Reserve Jäger Btl. 15, Reserve Kavallerie. Abt. 43 (zonder een peloton), I./Reserve Feld Artillerie 43, Leichte Munition Kol. 1, Reserve Pionier Kompanie 43, Div. Brücken-Train, Beobachtungswagen der schweren Artillerie, 1. Zug Reserve Kavallerie. Abt. 43, I./RIR 202, Festungs-Luftschißerabteilung 10, II. en III./RIR 202, III. en II./ Reserve Feld Artillerie 43, RIR 203, 1/2 Reserve-Fuss-Artillerie 7 (Mörser), I. und II./RIR 204, Leichte Munition Kol. 3 2, III./RIR 204, 1. Munition Kol. der schweren Artillerie, Reserve Sanitäts Komp. 43¹⁰⁰.

Tijdens de ochtendverkenning van RJB 15 was Wijnendalebos vrij, maar 's middag was het anders. Om 12.30 u. hoorde men vanuit Wijnendalebos geweerschoten, die afkomstig bleken te zijn van Belgische cavaleriepatrouilles. Soldaten van RIR 203 stelde het vizier op hun geweer in op een ingeschatte afstand van 700 à 1000 meter en vuurden naar het bos.

De rust kwam terug en om 13 u. marcheerde de colonne verder ...

De *Kommandierende General, General der Kavallerie* von Falkenhayn had zich aan kruispunt Oostende-Beerst opgesteld en liet de divisie voorbijmarcheren. Hij wakkerde daarbij de wil aan om te gaan vechten. Hij wist dat Diksmuide het nieuwe slagveld zou worden. De nieuw samengestelde regimenten met jonge vrijwilligers zagen voor de laatste keer hun generaal vooraleer ze voor het eerst zouden geconfronteerd worden met een groot gevecht.

Door een bericht van het *Armee Ober Kommando* (AOK) werd het doel van de 43 RD opeens aangepast. Beerst was niet meer hun doel, maar ze dienden nu meer zuidwaarts richting Diksmuide te trekken, meer bepaald naar Esen¹⁰¹, over Bovekerke en Vladslo¹⁰². De reden hiertoe was dat het III. Reserve Korps bij Slijpe onder vuur was genomen door Engelse schepen. De 44. RD zou nu ook niet meer naar Leke trekken, maar naar Beerst¹⁰³.

RIR 201, dat vooropliep bij de 43 RD, trok bijgevolg de Bovekerkestraat¹⁰⁴ in, maar werd meteen vanuit het dorp onder vuur genomen; waarop zij links en rechts de bossen indoken. De verkenner lieten weten dat de beschieting afkomstig was van een pantserwagen, uitgerust met een machinegeweer¹⁰⁵. De *Divisions-Kommandeur* besloot om Bovekerke “*von Feinde zu säubern*” en liet een 21cm *Mörser*¹⁰⁶ plaatsen op het kruispunt naar Bovekerke. Om 11.50 u. vuurde het kanon voor de eerste keer in de richting van de kerk.

De bataljons werden opnieuw gevormd. Het 2de bataljon van RIR 201 werd rechts van de weg opgesteld en het 1ste en 3de links van de weg. Met de kreet “*Aber nun gerade Drauf! Denen wollen wir das Maul stopfen*” trok het 1ste bataljon door de bossen onder de *blauen Bohnen* (kogels) richting het dorp.

Na enige tijd hoorde men de pantserwagen opstarten om te vertrekken. De Belgen trokken zich nu terug tot de linie Kortewilde–Molenhoek¹⁰⁷. Een kwartier later zwegen de wapens¹⁰⁸. De Belgen trokken terug naar de zuid- en zuid-westelijke grens van Bovekerke.

¹⁰⁰ Bundesarchiv PH10 II/202, RIR 203, p. 010.

¹⁰¹ RIR 201, p. 39.

¹⁰² *Erlebnisse im Krieg 1914 als Kommandeur der 43. Reserve-Division von Generalleutnant Otto von Hoffmann* (Manuskript), p. 13.

¹⁰³ Bundesarchiv PH10 II/202, RIR 203, p. 014.

¹⁰⁴ RIR 201, p. 37.

¹⁰⁵ RIR 201, p. 38.

¹⁰⁶ Bundesarchiv PH10 II/202, RIR 203, p. 011.

¹⁰⁷ *Erlebnisse im Krieg 1914 als Kommandeur der 43. Reserve-Division von Generalleutnant Otto von Hoffmann* (Manuskript), p. 13-15.

¹⁰⁸ RJB 15, p. 18.

Zicht op de Bovekerkestraat ter hoogte van het arboretum¹⁰⁹.

RIR 201 trok gesplitst verder. Eén bataljon, het 2de, was om 14 u. doorgedrongen tot het dorp. De overige bataljons van RIR 201 kwamen onder bevel van de *Kommandeurs* van RIR 202. Als Brigade vormde RIR 202 samen met RJB 15 en de overige bataljons van RIR 201 de linkerflankdekking via de wijk Schuddebeurze.

RIR 204 fungeerde als reserve ten noordoosten van Bovekerke.

De andere eenheden, die nog op de weg Wijnendale-Beerst stonden, konden nu terug in beweging komen. *“In drei Kolonnen wird nebeneinander marschiert. Die Spannung ist auf Höchste gestiegen”¹¹⁰.*

Nabij de grens van Bovekerke kwam het eerste bataljon van RIR 202, dat op de spits liep in een vuurgevecht terecht. Compagnie 1 en 4 van RIR 202 dreef de vijand, die uit ruiters en wielrijders bestond, terug. Het tweede bataljon vervoegde het eerste bataljon en werd eveneens onder vuur genomen. Het derde bataljon trok daarop in de richting van de Molenhoek en groef zich in. RIR 204 stond nu ten oosten van Molenhoek opgesteld als reserve.

RIR 201 trok vanaf Bovekerke dorp verder richting het gehucht Kortewilde (Vladslo). Om 17.15 u. bezette RIR 201 Kortewilde zonder weerstand. Enkel het 3de bataljon had te kampen met een *“Franktireur”*¹¹¹.

Na 4 uur vechten, om ongeveer 18 u., was de linie Molenhoek-Kortewilde vrij. Vanaf de Molenhoek waren de Belgen teruggetrokken richting Werken en de Handzamevaart. Van Kortewilde trokken ze terug naar Vladslo¹¹². RIR 203 kon intussen naderen tot op de Molenhoek. Enkel hun 2de bataljon werd naar *Schloss Kortewilde* (kasteel Ter Heide) gestuurd.

Om 19 u. kregen ze het bevel om bij de Molenhoek te bivakkeren¹¹³.

¹⁰⁹ Pentekening uit Regimentsboek van RIR 201, p. 37.

¹¹⁰ Bundesarchiv PH10 II/202, RIR 203, p. 11.

RIR 203 arriveerde om 16.30 u. op het kruispunt naar Bovekerke. Langs de weg hadden ze een windmolen zien branden. De molenaar werd even gevangengehouden, omdat hij met de wieken signalen gaf aan de Belgische patrouilles (Idem p. 012).

¹¹¹ RIR 201, p. 38.

¹¹² *Erlebnisse im Krieg 1914 als Kommandeur der 43. Reserve-Division von Generalleutnant Otto von Hoffmann* (Manuskript), p. 13.

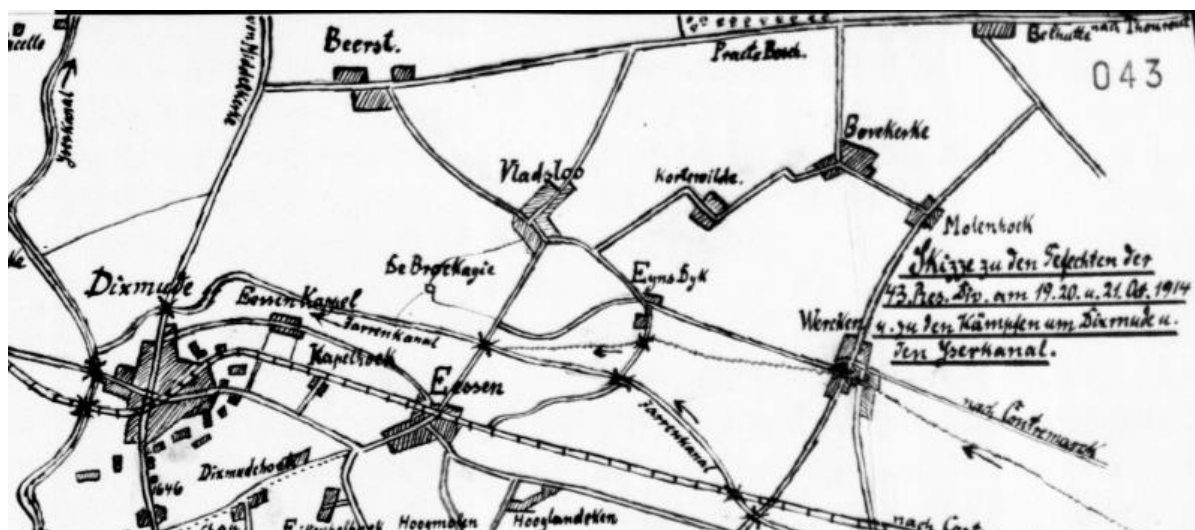
¹¹³ Bundesarchiv PH10 II/202, RIR 203, p. 013.

De Bovekerkemolen, gelegen aan de kruising Molenhoek-Kaaistraat, werd vernietigd bij de doortocht van de Duitsers. De foto dateert van november 1917.

Het commando van de 43. RD was tijdens de gevechten gestationeerd bij de kerk. Na hun bevel tot rust, trok de divisiestaf zich op 19 oktober 's avonds terug naar Belhutte¹¹⁴.

¹¹⁴ *Erlebnisse im Krieg 1914 als Kommandeur der 43. Reserve-Division von Generalleutnant Otto von Hoffmann* (Manuskript), p. 13-15.

Schets van de grotere wegen waarlangs de 43. Reserve Divisie oprukte.
Let erop dat de Duitsers bij de Koekelaarse Staatsbossen "Praetbosch" vermelden.

Pastoor Brutsaert¹¹⁵ van Bovekerke haalt in zijn verslag ook de gevechten in Bovekerke aan:

“Intusschen naderde de vijand onophoudelijk en op 16e en 17e oktober 1914 kwamen de eerste patrouillen wielrijders der Duitschers hier tevoorschijn. Na eene korte verkenning trokken ze terug van waar ze gekomen waren.

Op zondag 18e oktober 1914 rond 6 uren 's morgens, kwam een deel van 't Duitse leger, verjaagd te Woumen, te Eessen en te Clercken, door ons dorp, doch niemand werd lastig-gevallen. Dit onafgebroken doortrekken, duurde tot in de middag en dan zag men niets meer, tenzij wat gebroken vélos, leeggezopen flessen enz.

's Maandags 19 oktober 14 rond 7 uren verschenen de Fransche Huzaren, vergezeld van Belgen en Marokanen. Barikaden werden aangelegd met karren, eggen, persen en al wat onder de hand viel. Patrouillen Fransche ruiters, na hier en daar wat inlichtingen genomen te hebben trokken op verkenning in drie verschillende richtingen naar het bosch.

Weldra hoorde men de gewerschoten knallen. De Franschen keerden terug en één hunner mannen Leon Darville van Mezières werd doodgeschoten. Het peerd van den gevallene, werd door zijnen makker medegenomen.

Hierop werd alles doodstil. De menschen die eene begraiving hadden bijgewoond, waarbij de klokken nog geluid hadden, trokken naar huis. Sommige inwoners gingen bij den gevallen en wilde zelfs zijn geweer afschieten. De veldwachter nam het wapen op den rug en trok ermede naar huis. Wonderlijk op den onvoorzichtige werd niet geschoten! Eindelijk droeg men 't lijk in de knechtenschool, later werd het nog door de Duitschers doorschoten, buiten in eenen gracht geworpen en eindelijk bij de knechtenschool begraven.

Intussen stelden de verbonden twee mitrailleurzen op juist ten noorden der kerk, in den draai van den steenweg. De mitrailleurzen begonnen het bosch te beschieten. De Deutsche infanterie, die bestond uit Berlijnse vrijwilligers antwoordde en de bevolking vluchtte de kelders in. De slag van den IJzer was voor goed begonnen.

¹¹⁵ Henri Brutsaert was pastoor in Bovekerke van 26 december 1918 tot 8 maart 1932. Hij haalde vermoedelijk zijn informatie bij zijn voorganger.

Na nog eenigen tijd van wederzijdsch geweervuur, beschoten de Duitschers het dorp met lichte artillerie, slechts twee, drie granaten, waarbij de schouw van het huis der Kinders Vanoverbeke weggerukt werd en een der bijgebouwen van de pastorie beschadigd. De verbonden legers trokken achteruit op Wercken en Zarren en de Duitschers stroomden als eene grijze ze 't dorp binnen.

De schade aan de gebouwen toegebracht bepaalde zich bij wat doorschoten daken, verbrijzelde ruiten enz. In de kerk hadden eenige kogels de geplakte gewelven doorboord, eenige ruiten gebroken en eenen wijzer van 't uurwerk verbrijzeld. Eén enkel huis werd gansch afgebrand: dit van Leornard Dewulf-Haest langs de Portweg. Verders werden de schuur en stallingen van Karel Logier (bij de Schuddebeurze) gedeeltelijk verbrand.

In ieder huis drongen nu de Duitschers binnen en ieder huisgezin had ook zijn eigene geschiedenis, volgens de indringers ruw, boos of slecht waren. Eten en drinken werd toch overal genomen, hennen, konijnen, zwijnen en vee werden geslacht en ten deele verbruikt. Elders namen ze beddegoed, kleederen of werktuigen mede. Ook werd er geld gevorderd, in 't klooster b.v. of afgenoemen. Doch er was haast bij, men moest vooruit en reeds 's avonds waren de ergste punderingen geeindigd. Er werd ook bij de Eerw. H. Pastor gegaan die aangehouden werd en te zamen met den Burgemeester verantwoordelijk werd gesteld omdat er een mitrailleuze op den kerktoeren zou gestaan hebben. Na een uur langs de pastoreijmuur hun vonnis afgewacht te hebben werden ze losgelaten. Ongetwijfeld had men gezien dat de mitrailleuze op den kerktoeren niet bestaan had”.

Ook gemeentesecretaris Marcel Bruneel¹¹⁶ verhaalt hier later over:

“Op 16 en 17 October 1914 vielden de eerste Deutsche patroeijes-wielrijders het dorp binnen op verkenning. Op 18 Oct. 14 rond zes uren smorgens trok een deel van het Deutsche leger dat verjaagd was te Woumen, Esen en Klerken door ons dorp, zonder iemand lastig te vallen.

Op 19.10.14 verschenen de Fransche Huzaren, vergezeld door Belgen en Marokken op verkenning. Weldra hoorde men geweerschoten knallen, want de Duitscher zaten in het bosch op ongeveer 500m v/h Dorp verscholen. De Fransche verkenners verloren een strijdmakker Leon Darville¹¹⁷ uit Carignan de Mézières. Mitrailleusen werden door de verbonden opgesteld ten noorden v/d kerk om de vijand te beschieten.

De deutsche infanterie, die bestond uit Berlijnsche vrijwilligers, antwoorden en de bevolking vluchte de kelders in. Na eenigen tijd wederzijds geweervuur, beschoten de Duitschers het dorp met lichte artillerie, die geen aanzienlijke schade veroorzaakte.

De verbonden trokken zich terug tot Werken en de Duitschers stroomden als een grijze zee het dorp binnen. In ieder huis werd binnengedrongen en geplunderd. Ook werd in sommige plaatsen geld gevorderd, doch reeds s'avonds waren de ergste plunderingen gedaan.

De EH. Pastoor en de Burgemeester werden aangehouden als verantwoordelijk, omdat er een mitrailleur op de kerktoeren zou gestaan hebben, doch na een paar uren hun vonnis afgewacht te hebben werden zij losgelaten”¹¹⁸.

¹¹⁶ Marcel Bruneel (°Bovekerke, 24/02/1909 – †Torhout, 29/01/1983). Uit zijn kladnotities voor deelname aan een gemeentelijke wedstrijd.

¹¹⁷ Léon Philippe Darville (°Carignan, 18/05/1890 - †Bovekerke 19/10/1914), Hussard - 4e R.H. [Cavalerie/A.B.C.] - R.H. Régiment de Hussards, Matricule au recrutement : 355 - Mézières (Ardennes) – Subdivision.

¹¹⁸ Er waren geen sporen gevonden in het stof op de kerktoerenvloer.

De regimentsgeschiedenis van RIR 203 toont aan dat zij andere informatie hadden vernomen dan RIR 201. Zij wisten dat een pantserwagen uitgerust met een machinegeweer in hun richting vuurde.

“Was war geschehen? Die Artillerie was vorgezogen worden und als der Beobachtungswagen einer schweren Batterie so recht schön auf der schnurgeraden Strasse war, eröffnete ein Machinegewehr vom Kirchturm von Bovekerke aus das Feuer. Ein gutes Ziel!...”¹¹⁹.

(Wat er is gebeurd? De artillerie werd naar voren gestuurd (een 21cm Mörser), en toen de observatiewagen van een zware batterij redelijk goed op de kaarsrechte weg was, opende een mitrailleur het vuur vanaf de kerktoeren van Bovekerke. Een goed doel! ...).

Een Duitse *Fesselballon*, die in Bovekerke werd opgelaten, moest onmiddellijk terug naar beneden. Vijandelijk artillerie nam hem onder vuur¹²⁰.

Het gevecht in Bovekerke was de vuurdoop voor de militairen van de 43. RD.

Tijdens de gevechten in Bovekerke viel bij RIR 201 zowel in 1. en de 2. *Kompagnie* een dode en een zwaargewonde¹²¹.

Bij RIR 202 vielen in de 2de compagnie 2 doden¹²² en raakten in de 6. *Kompagnie* 5 soldaten gewond¹²³. *Musketier* Heinrich Echterdiek (Aspe)¹²⁴, RIR202, 4de compagnie, stierf op 22 oktober 1914 in het Reserve Feldlazarett 74 Bovekerke¹²⁵ nadat hij enkele dagen eerder werd verwond. Mogelijk was hij een van de gewonden bij de aanval.

Volgens de *Generalleutnant* Otto von Hoffmann van de divisie waren de verliezen¹²⁶ van die dag 2 à 3% van z'n manschappen.

¹¹⁹ Cf. Bundesarchiv PH10 II/202, RIR 203, p. 012.

¹²⁰ RIR 201, p. 38.

¹²¹ RIR 201, p. 38.

¹²² *Grenadiere* Walter Schwederski (19 jaar) en Walter Hübner (18 jaar) (Bron: RIR 202, p. 17).

¹²³ RIR 202, p. 17

¹²⁴ Echterdiek, Heinrich (Aspe) is gestorven op 22 oktober 1914. Hij is begraven op de begraafplaats Praatbos Blok 1 Graf 1837.

¹²⁵ Dit is de kerk van Bovekerke.

¹²⁶ “Verliezen” betekent het alomvattend verlies aan mensen, zowel permanent als tijdelijk: gewonden, gevangenen, doden en vermisten.

Op het kerkhof van Bovekerke¹²⁷ waren in totaal 63 Duitsers begraven, waarvan 58 gekenden vielen in de maanden oktober en november 1914 en 3 onbekenden eveneens in 1914¹²⁸. Hiervan behoorden er 46 tot de 43. RD¹²⁹.

XXII. Reserve Korps			
43. Reserve Divisie		44. Reserve Divisie	
Regiment	Aantal	Regiment	Aantal
RIR 201	11	RIR 205	1
RIR 202	10	RIR 206	4
RIR 203	8	RIR 207	2
RIR 204	11	RIR 208	
Res. Jäg. Bat. 15	6	Res. Jäg. Bat. 16	
Res. Feld Art. Reg 43		Res. Feld Art. Reg 44	

Gemeentesecretaris Bruneel noteert hierover: “Burgers werden verplicht 63 duitse gesneuvelden te aarde te bestellen”.

■ Door Praatbos

De 44ste Reserve Divisie, met RJB 16 voorop, trok vanuit Aartrijke, over Eernegem, Halve Bareel en het centrum van Koekelare (11.45 u.) naar Beerst. Dit traject was ook al een aanpassing, want het oorspronkelijk plan was om via de weg Moerdijk-Leke naar de IJzer te marcheren¹³⁰. Net zoals de 43. RD moesten zij nu meer zuidwaarts oprukken.

In Koekelare vernamen ze dat de weg naar Beerst niet vrij was.

RJB 16 kon hun voorziene weg niet verderzetten en keerde terug, waardoor hun 2de compagnie nu vooraan marcheerde. Ze trokken in zuidwestelijke richting over Chapelle en Pottebezem naar Praatbos¹³¹.

De regimentsgeschiedenis van RJB 15 geeft ook te kennen dat het hun 2de compagnie was, die samen de 44. RD, met RJB 16 op kop, Praatbos aanpakte¹³².

Onderweg naar Praatbos, ten noordoosten van Vladslo¹³³ werd een fietspatrouille-verkenner van RJB 16 door een Belgische cavaleriepatrouille van zo’n 15 à 20 ruiters aangevallen. Een jonge Duitse vrijwilliger, Werner Lotz, stapte van zijn fiets en schoot 5 Belgen en een paard dood¹³⁴.

De angst was te groot geworden om verder te marcheren langs de weg. De keuze werd gemaakt om door Praatbos te stappen.

In Praatbos moest RJB 16 het dichte struikgewas met bijlen en spaden aanpakken om er haar weg te banen. Toen ze door het bos waren geraakt, vormden ze aan de westrand van Praatbos opnieuw hun compagnieën¹³⁵.

¹²⁷ Zie Bijlage: *Herschikking begraafplaats Praatbos*.

¹²⁸ De twee overige soldaten vielen op 15/03/1915 en 18/03/1916.

¹²⁹ Met dank aan Jos Demarée.

¹³⁰ Zie hoger. Het III. Reserve Korps werd bij Slijpe door Engelse schepen onder vuurgenomen waardoor beide divisies moesten afbuigen naar het zuiden.

¹³¹ RJB 16, p. 21. Mogelijk wijst dit erop dat de voorziene weg via de Belhuttebaan en de Provinciebaan naar Beerst liep. Op de Belhuttebaan werd gekeerd; de nieuwe weg zou dan via Chapelle (kruispunt Ichtegemstraat-Belhuttebaan) en de Brugse Heirweg naar Praatbos gaan.

¹³² RJB 15, p. 17-18.

¹³³ Dit stemt dan overeen met de Brugse Heirweg.

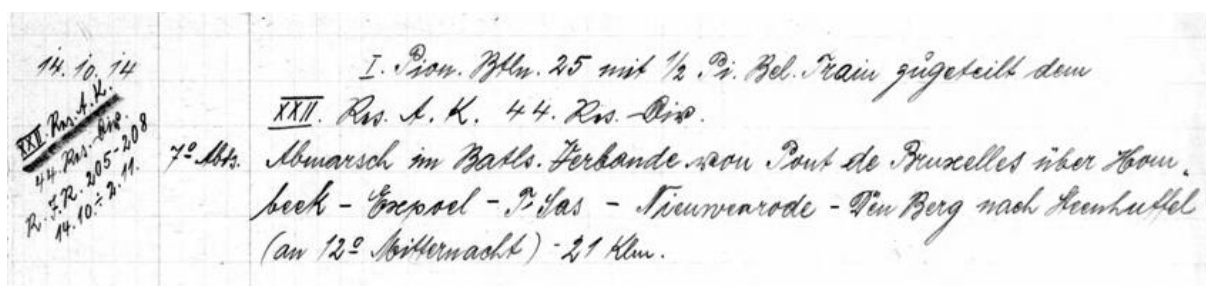
¹³⁴ Enkele dagen later kreeg hij als eerste van zijn bataljon een IJzeren Kruis. (RJB 16, p. 21).

¹³⁵ Compagnieën 2, 1 en 3. De 4de compagnie bleef achter als *Bataillonsreserve* (RJB 16, p. 21).

Met de woorden “Sprung! – Auf! March! March!” werden de troepen bevolen om verder te stappen. Het regimentsboek vult aan “Heraus aus den schützenden Walde, über Wiesen, über Rübenfelder” (Uit het beschermende bos, over weilanden, over bietenvelden)¹³⁶.

■ Pionier Bataljon 25¹³⁷ wacht langs de Brugse Heirweg bij de Pottebezemstraat

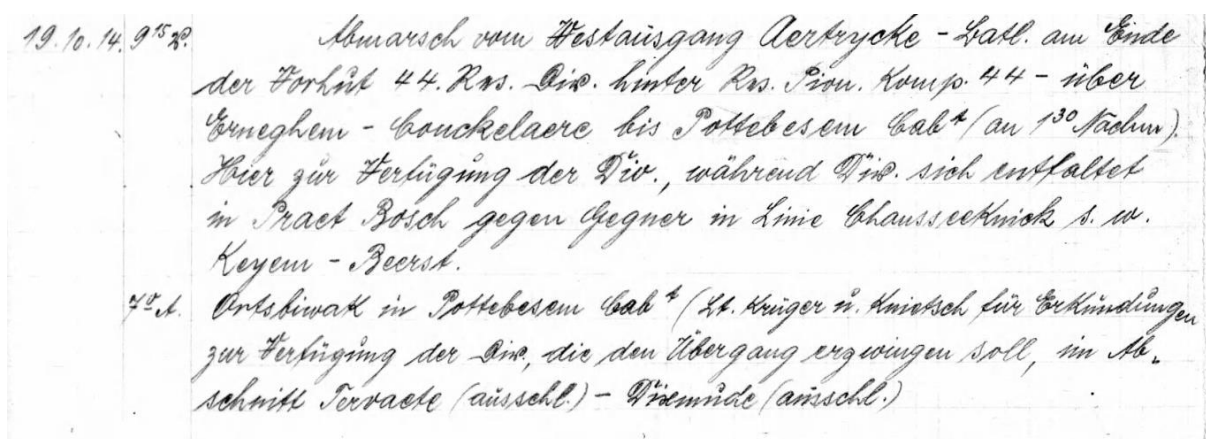
Ook uit het archief van Pionier Regiment 25¹³⁸ valt af te leiden dat zij mee oprukten met de 44. Reserve Division. Na hulp bij de belegering van Antwerpen¹³⁹ (10 oktober 1914) maakt hun 1ste pionier bataljon de verplaatsing naar Mechelen om eraan te sluiten bij het XXII. Reserve Korps. Na twee dagen rust trokken ze verder richting Diksmuide.

Het 1ste pionier bataljon van het Pionier Regiment 25 volgde met een deel van hun *Pionier Belagerungstrain*, dat werd toebedeeld aan de 44. Reserve Division van het XXII. Reserve Armee Korps.

Op 14 oktober 1914 vertrokken ze van de Brusselpoort, over Hombeek, Expoel, Het Sas, Nieuwenrode, Berg (Londerzeel) naar Steenhuffel. Een afstand van 21 km.

Op 18 oktober arriveerde het I. Pionier Bataillon 25 in het zog van de 44. RD in Aartrijke. 's Anderendaags trokken ze richting Koekelare om te bivakkeren op Pottebezem.

Het Pionier Bataljon 25 volgde na de 44. RD en hun eigen 44. Reserve Pionier Kompagnie, over Eernegem, Koekelare tot Pottebezem.

Verder in het fragment wordt er gewag gemaakt van vijandelijkheden in Praatbos. Daardoor zal het bataljon niet verder trekken en om 19 u bivakkeren nabij het Pottebezem cabaret¹⁴⁰.

Daarmee komt ook hun regimentsgeschiedenis¹⁴¹ overeen met deze van RJB 15.

¹³⁶ RJB 16, p. 21.

¹³⁷ Het Pionier Bataillon 25 bestond uit twee Feld Bataillone met elk 3 compagnieën en een schijnwerper peloton. Het Pionier Bataillon 25 werd bij de mobilisatie omgevormd tot het Pionier Regiment 25.

¹³⁸ Bundesarchiv, PH14/33, Pion R. 25, p. 049 en verder (via www.inveno.bundesarchiv.de). Met dank aan Wouter Staelens.

¹³⁹ De belegering van Antwerpen duurde van 28 september tot 10 oktober 1914.

¹⁴⁰ Dit café situeerde zich op het kruispunt van de Brugse Heirweg met de Pottebezemstraat (www.barchief.be).

¹⁴¹ Het archief geeft aan dat in de avond van 10 november 1914, de dag van de val van Diksmuide, het Pionier Bataljon 25 om 22.30 u. in de omgeving van monding van de Handzamevaart nog een brug over de IJzer moest leggen. Daar was RJB 15 actief (p. 58).

Bijlage: Overzicht van divisies die in relatie staan met de 9. Ersatz-Brigade en Praatbos

4. ERSATZ-DIVISION

9. Ersatz-Brigade

- 9. Brigade-Ersatz-Bataillon
- 10. Brigade-Ersatz-Bataillon
- 11. Brigade-Ersatz-Bataillon
- 12. Brigade-Ersatz-Bataillon

De divisie werd geherstructureerd in de zomer van 1915.

Sinds 9 juli 1915 werden de *Ersatz* bataljons gegroepeerd in infanterieregimenten:

- Infanterie-Regiment Nr. 359 (oprichting 16 juli 1915 in Torhout uit het III. Armeekorps)¹⁴²
 - I. bataljon uit 9. BEB, II. bat. uit 10. BEB, III. bat. uit 12. BEB. (tot 31 augustus 1916)
- Infanterie-Regiment Nr. 360 (oprichting 17 juli 1915)
 - I. bataljon uit 11. BEB, II. bataljon uit 13. BEB, III. bataljon. uit 14. BEB.

13. Ersatz-Brigade (IR 361 + IR 362)

33. Ersatz-Brigade

BASEDOW DIVISION -> 5. ERSATZ DIVISION¹⁴³

2. Reserve-Ersatz-Brigade

3. Reserve-Ersatz-Regiment (RER 3) + 4. Reserve-Ersatz-Regiment (RER 4)

37. Landwehr-Infanterie-Brigade

Landwehr-Infanterie-Regiment 73¹⁴⁴ + Landwehr-Infanterie-Regiment 74 (LIR 74)¹⁴⁵

KORPS WERDER¹⁴⁶

4. Ersatz-Division (met o.a. IR 359 + IR 360)
+ 5. Ersatz-Division (RER 3 + LIR 73 + LIR 74)

206. INFANTERIE DIVISION

2. Ersatz-Brigade

IR 359 + IR 394 + 4. Reserve-Ersatz-Regiment (RER 4)

20. LANDWEHR-DIVISION (Oprichting in Roeselare 29/09/1916)

9. Ersatz-Brigade

LIR 384 + LIR 386 + LIR 387

¹⁴² De divisie werd geherstructureerd in de zomer van 1915. Sinds 9 juli 1915 werden de Ersatz bataljons gegroepeerd in infanterieregimenten.

¹⁴³ De 5. ED werd georganiseerd in de herfst 1915 met de naam Basedow Division.

¹⁴⁴ Het Landwehr-Infanterie-Regiment 73 had hun onderkomen bij de Langenhoek, Vladslo.

¹⁴⁵ Van het Landwehr-Infanterie-Regiment 74 staat aan de kerk in Zande een monument.

¹⁴⁶ Samen met de 4. ED vormde de Basedow Division, die in 1916 de 5. ED werd, eind 1915 het Korps Werder.

Bijlage: Situering kaart Reserve Ersatz Regimenten 3 en 4

Door het voorkomen van de vermelding “Friedhof der 5 E.D.” dienen we de kaart te situeren na de oprichting van de 5. ED in 1916.

De 5. Ersatz-Division werd in de herfst van 1915 eerst samengesteld met de naam Basedow Divison. Het bevatte de 37. Landwehr Brigade (73. en 74. Landwehr (LIR)) en 2. Reserve Ersatz Brigade (3. Ersatz Reserve en 4. Reserve Brigade)¹⁴⁷. Hun divisiehoofdkwartier was in Moere gevestigd; hun bevelhebber was generaal von Basedow.

Om tactische redenen werd het 4. ED en het 5. ED, eind 1915, tijdelijk verenigd als het Korps Werder¹⁴⁸. Op regimentsniveau had het Korps Werder volgende stelling:

4. Ersatz-Division (met o.a. IR 359 + IR 360) + 5. Ersatz-Division (RER 3 + LIR 73 + LIR 74)

riffen. In diesem Gebiet wurde Anfang Juni die aus der 2. R.E.Br. und der 37. L.Br. (L. 73 und 74) neu zusammengestellte „5. Ersatzdivision“ (zunächst „verstärkte 2. R.E.Br.“ genannt), Kommandeur Generalst. von Basedow (Divisions-Stabsquartier in Moere), eingesetzt. 4. und 5. E.D. wurden vorübergehend taktisch zum „Korps Werder“ vereinigt. Anschlußkorps nördlich: Marinekorps; südlich: XXVI. R.R.

Fragmenten uit het Regimentsboek Reserve Infanterie Regiment 3 (p. 30).

Bij het nauwkeurig bestuderen van de kaart konden we evenwel vaststellen dat de sector van RER 3 gelegen is tussen de brugnummers 27 en 33-34 over de IJzer. Hun regimentsboek bevat een overzicht van hun sectoren in chronologische volgorde.

Zeit	Hauptstellung am westlichen Uferdeich	Vorpostenstellungen	Unterkünfte des Reserve- und des Ruhebataillons
22.2.-12.6.	Von nördlich Schoorballe bis südlich der IJzer-schleife (Brücke 7-27) 6 Kompanien	wie vorher, dazu die in der Zeit vom 8.9.-21.15. besetzten Stellungen	Ein Bat. in Lefe, (I. und II. im Wechsel) 2 Komp. in Rehem (9. und 10. bzw. 11. und 12. im Wechsel)
12.6.-19.7.	Brücke 27 bis „Tankstellung“	Bandewoude und Bandewoude Nord, Macelle Fme., Den Toren Fme., Gapaert Fme.	Barackenlager Praetbosch, Eine Komp. in der Bladsloofstellung
20.7.-25.7.	Brücke 18 bis „Tankstellung“	wie vorher, dazu: Stuyvensterke, Vicogne-, Klosterhof Fme., Rahling- und Ginster-Stellung	6 Komp. im Praetbosch

Fragmenten uit het Regimentsboek Reserve Infanterie Regiment 3 (p. 32).

We lezen dat de eenheid éénmaal opereerde tussen brug 27bis en de *Tankstellung*¹⁴⁹. Dit gebeurde tussen 12 juni en 19 juli 1916 en daarmee hebben we een precieze datering van de kaart¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Divisions of German army which participated in war, p.115-116.

¹⁴⁸ W. Busemann, *Erinnerungsblätter deutscher Regimenter, Reserve-Ersatz-Regiment Nr. 3*, Stalling Oldenburg, 1925, p. 30). Het Korps Werder werd gevormd eind 1915.

¹⁴⁹ De petroleumtanks waren nog iets zuidelijker gelegen dan brug 36, maar de sectoraanduiding is het enige wat overeenkomt met de tekst.

¹⁵⁰ Tijdens hun aanwezigheid in het Praetbos deinde de sector van RER 3 nog uit naar het noorden. Vanaf 20 juli tot 25 juli 1916 lag hun sector tussen brugnummer 18bis en de Tankstellung (bron: W. Busemann, *Erinnerungsblätter deutscher Regimenter, Reserve-Ersatz-Regiment Nr. 3*, Stalling Oldenburg, 1925, p. 32 en 41). Door het verruimen van de sector werd die dag nog een extra eenheid scherpschutters (M.G. Scharfschützentrupp 129) toegevoegd aan het regiment.

Kaart PH3 KART 3579
via
Inveno.bundesarchiv.de.

Andere eenheden waar-
van hun sector aan de
IJzer wordt weergegeven
zijn RER 4, LIR 73 en
IR 361. Deze eenheden
zijn ondergeschikt aan de
4. Ersatz Division en de 5.
Ersatz Division.

Bijlage: Samenvattende tabel¹⁵¹ van de aflossingen van IR 359

Aflossingen van de bataljons ¹⁵² van Infanterie Regiment 359				
Periode		In stelling	Als reserve	In rust ¹⁵³
Maand	Dagen			
Sept. 1915	4 – 6	III	II	I
	7 – 9	I	II	III
	10 – 12	II	I	III
	13 – 15	III	II	I
	16 – 18	I	III	II
	19 – 21	II	I	III
	22 – 24	III	II	I
	25 – 27	I	III	II
	28 – 30	II	I	III
	1 – 3	III	II	I
Okt. 1915	4 – 6	I	III	II
	7 – 9	II	I	III
	10 – 12	III	II	I
	13 – 15	I	III	II
	16 – 18	II	I	III
	19 – 21	III	II	I
	22 – 24	I	III	II
	25 – 27	II	I	III
	28 – 30	III	II	I
	31 – 2	I	III	II
Nov. 1915	3 – 5	II	I	III
	6 – 8	II	I	III
	9 – 11	I	III	II
	12 – 14	II	I	III
	15 – 17	III	II	I
	18 – 20	I	III	II
	21 – 23	II	I	III
	24 – 26	III	II	I
	27 – 29	I	III	II
	30 – 2	II	I	III
Dec. 1915	3 – 5	III	II	I
	6 – 8	I	III	II
	9 – 11	II	I	III
	12 – 14	III	II	I
	15 – 17	I	III	II
	18 – 20	II	I	III
	21 – 23	III	II	I
	24 – 26	I	III	II
	27 – 29	II	I	III
	30 – 1	III	II	I
Jan. 1916	2 – 5	I	III	II
	6 – 9	II	I	III
	10 – 13	III	II	I
	14 – 17	I	III	II
	18 – 21	II	I	III
	22 – 25	III	II	I
	26 – 29	I	III	II
	30 – 2	II	I	III
	3 – 6	III	II	I
	7 – 10	I	III	II
Feb. 1916	11 – 14	II	I	III
	15 – 18	III	II	I
	19 – 21	I	III	II

¹⁵¹ Paul Delbanco, *Das Infanterie Regiment Nr. 359*, Oldenburg D./Berlin, 1922, p 28 - 33.

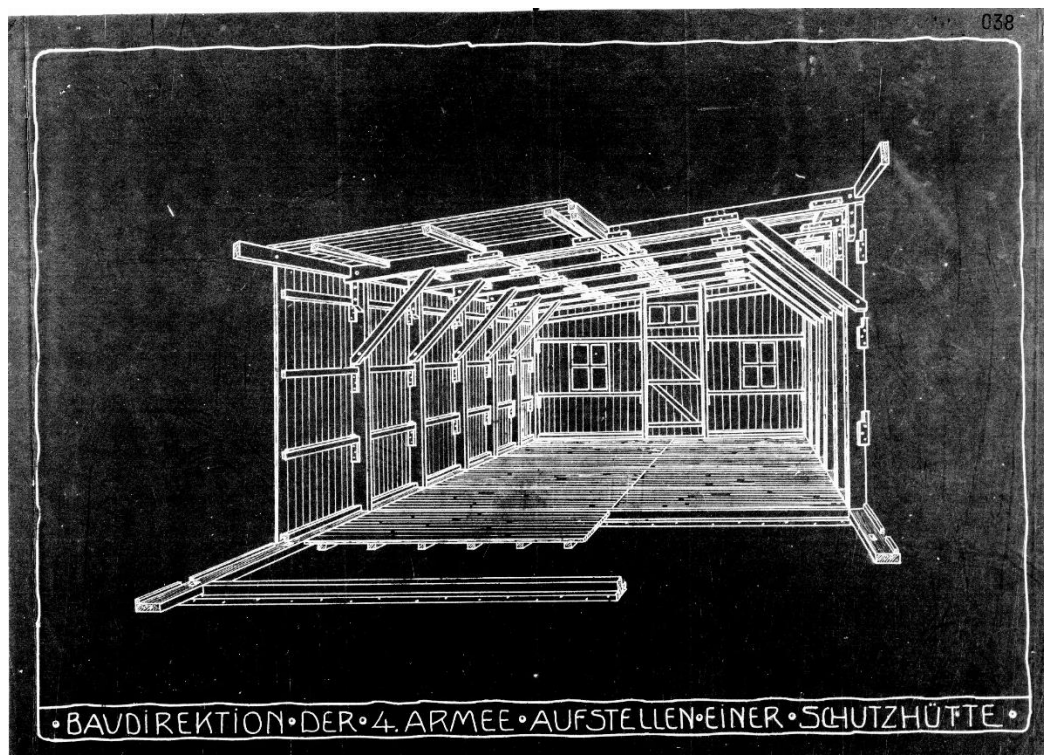
¹⁵² De bataljons worden aangeduid met een Romeins cijfer I tot III. Het regiment bevat drie bataljons.

¹⁵³ Van de bataljons I en III denken we dat zij hun rustkwartier respectievelijk hadden in Praatbos-West en Praatbos-Oost. Het 2de bataljon had zijn rustkwartier in Langenhoek.

Bijlage: Genter Baracke

Bouw van Genter Baracken in Gent op de Schipperskaai aan het Handelsdok, tegenover het Entrepot aan het Stapelplein (1915-1916)¹⁵⁴.

Voorstelling van de constructie van een barak voor het 4de leger¹⁵⁵.

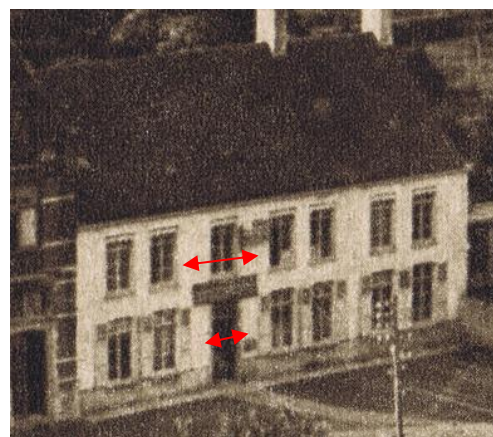
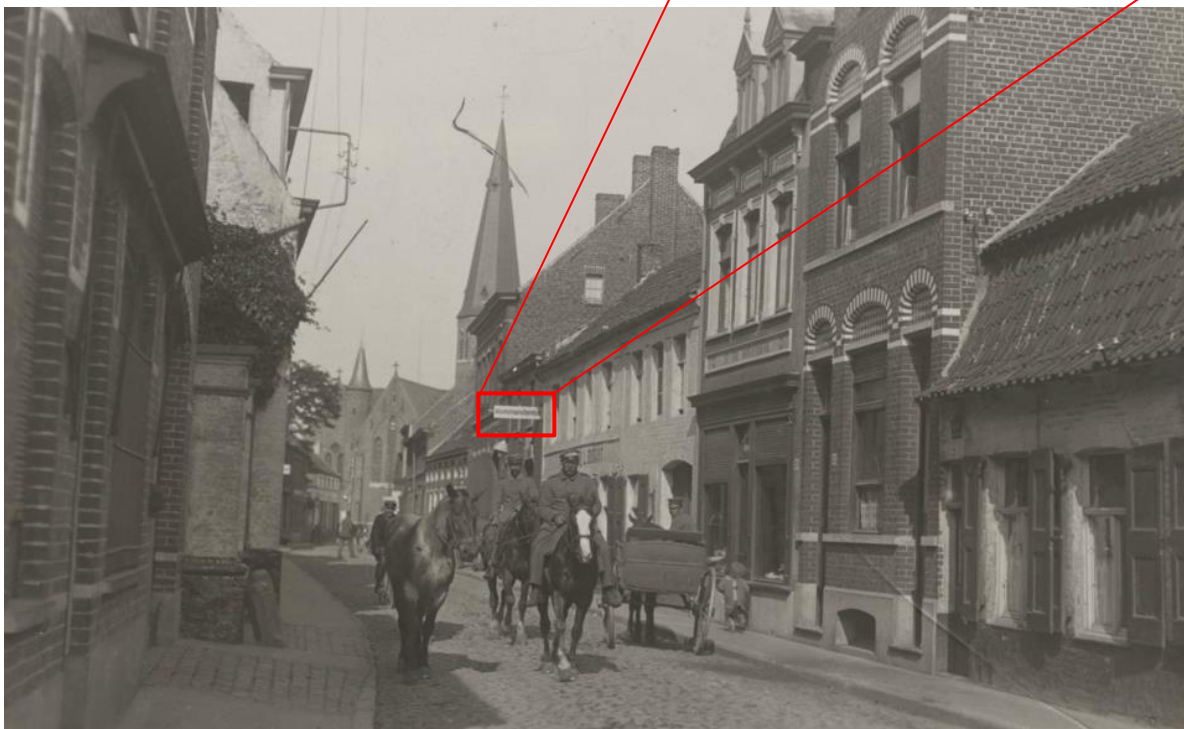
¹⁵⁴ Collectie Archief Gent, beeldbank.stad.gent, inventarisnummer: SAG_MA_XII_19_FO_124_2.

¹⁵⁵ Bundesarchiv, BArch PH 14/234, p. 52.

Bijlage: De Ortskommandantur

Onderstaande foto uit 1916 toont aan dat de *Ortskommandantur* van Koekelare in de Dorpsstraat was gelegen. In hetzelfde jaar was de *Bezirkkommandantur* op de markt gevestigd, in de woning van brouwer Christiaan¹⁵⁶.

Of de *Ortskommandantur* gedurende vier jaar in de Dorpsstraat is gebleven, is onduidelijk. Ook van de *Bezirkkommandantur* hebben we geen zekerheid over een vaste standplaats. De twijfel ontstond doordat het bord boven de deur veranderde¹⁵⁷.

Het bord boven de deur van de *Bezirkkommandantur* in 1916 is smaller dan op de foto van ten tijde van de 20. Landwehr Division.

¹⁵⁶ Zie foto van 27 januari 1916 in de rubriek *De markt*.

¹⁵⁷ Ook voor het lokaal van de *Fernsprecher* (telefoon), troffen we zowel in de Dorpsstraat als nabij de kerk een bord met 'F'-aanduiding.

De *Ortskommandantur* in de Dorpsstraat was vlakbij het toenmalige gemeentehuis gevestigd. Een apart zaaltje in herberg *Casino* deed dienst als gemeentehuis¹⁵⁸.

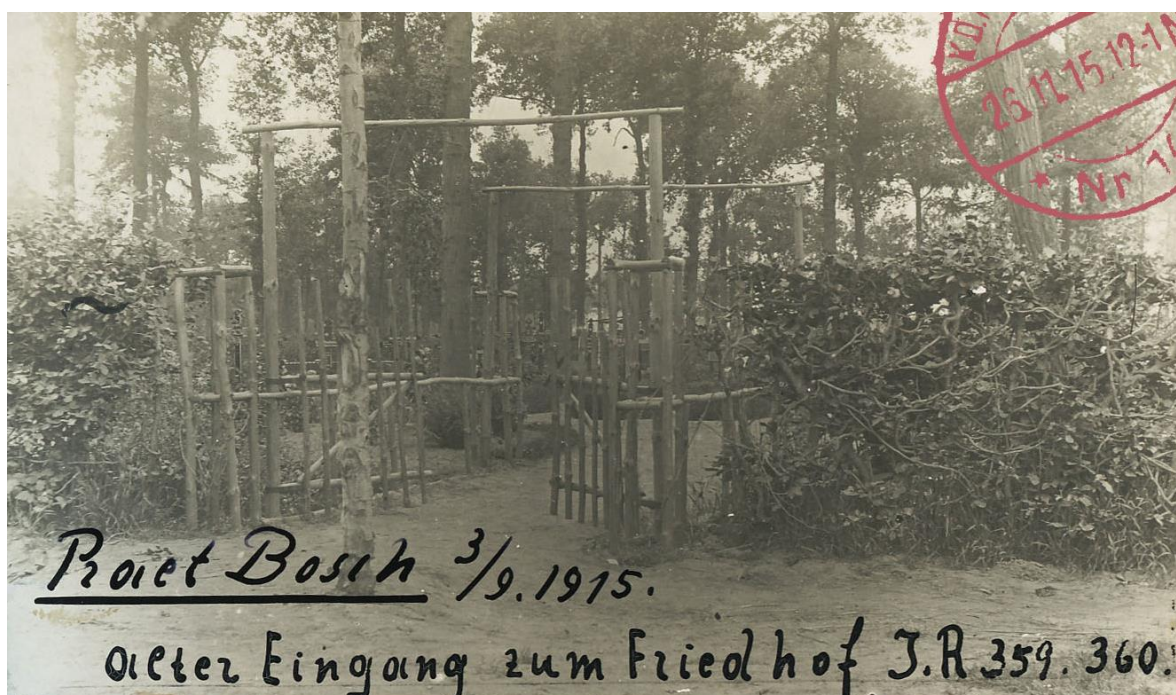
De woning links op de foto bevat de uithangborden 'casino' en 'gemeentehuis'.

Uitvergroting van bovenstaande foto. Verder in de straat hangt bij het Rozenhof een bord met 'F'-aanduiding wat staat voor *Fernsprecher* (telefoon).

¹⁵⁸ J. Heus, B. Lootens en G. Staelens, *Sprokkelingen over herbergen in Koekelare*, JBS 2010, p. 113.

Bijlage: Praatbos I en II

Deze foto's tonen de oude en nieuwe ingang van de begraafplaats Praatbos I, gelegen in de hoek van de Houtlandstraat en de Brugse Heirweg. Ze dateren respectievelijk van 3 september 1915 en 2 februari 1916. In die periode was de 5. Ersatz-Division er actief (5 juni 1915 – 30 september 1916).

Op de foto's is te zien dat de 9. Brigade werkte aan het opknappen van de begraafplaats. De begraafplaats kreeg een toegangspoort en er werd een monument opgericht.

De 9. Ersatz-Infanterie-Brigade bouwde tijdens het verblijf van de 5. Ersatz-Division een monument¹⁵⁹ op hun begraafplaats ter nagedachtenis van hun gesneuvelden.

Deze foto van Praetbos I dateert vermoedelijk van 1917. In de achtergrond is het monument te zien¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Maak een vergelijking met de vorig foto van 6 februari 1916, waarop het monument nog niet te zien was.

¹⁶⁰ Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Bildarchiv. Met dank aan Willy Devos.

Deze foto van Praatbos II staat in het regimentsboek van RIR 384 en in het fotoboek van de 20. LD¹⁶¹. De begraafplaats was al in gebruik door de 5. Ersatz-Division (vermoedelijk vanaf eind 1915/begin 1916).

Deze foto¹⁶² van Praatbos II dateert vermoedelijk van 1917. Achteraan op de begraafplaats, waar nu de beelden van Käthe Kollwitz staan, stond in augustus 1916 al een kruis dat werd gemaakt met hout uit de ruïne van de kerk van Beerst¹⁶³.

¹⁶¹ *Kriegserinnerungen der 20. Landwehr-Division an Flandern.*

¹⁶² Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Bildarchiv.

¹⁶³ Paul Arnold, *Regimentsgeschichte des Landwehr Infanterie Regiments Nr. 384*, Hannover 1939, p. 7.

■ Bijlage: Herschikking begraafplaats Praatbos¹⁶⁴

De gesneuvelden, die in Koekelare begraven lagen op het kerkhof en op de voormalige begraafplaats aan de Pieter Lansestraat, werden in 1931 overgeplaatst naar Praatbos 7.

De foto's¹⁶⁵ dateren uit de periode 1932 tot 1956.
Het houten kruis was toen in verval geraakt.

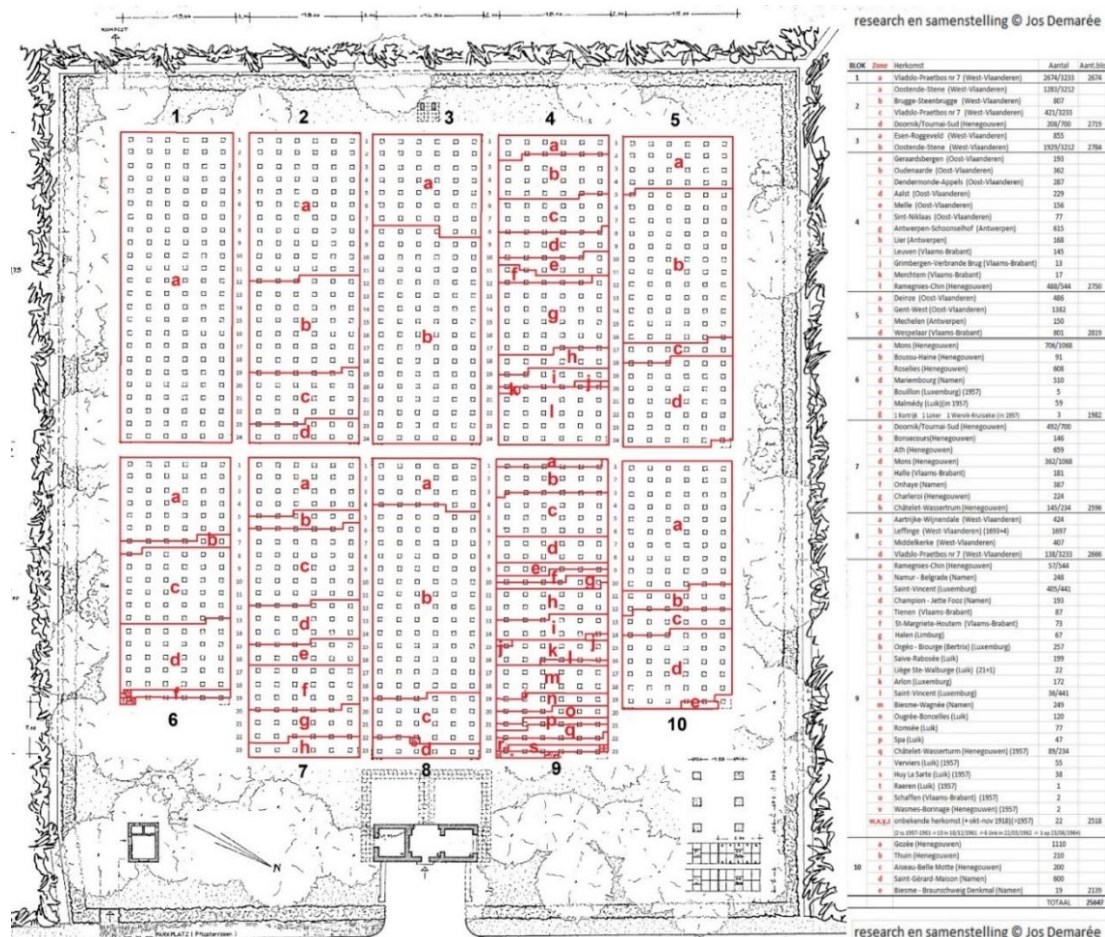
¹⁶⁴ Met dank aan Jos Demarée.

¹⁶⁵ Foto's: Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Bildarchiv. Met dank aan Willy Devos.

In 1956 werd Praatbos 7 herschikt tot de verzamelplaats, zoals we die vandaag kennen. Om plaats te sparen werden houten kruisjes weggenomen en vervangen door kleine houten blokjes met een bronzen plaatje.

De bekende Duitse soldaten van het Koekelaarse kerkhof kwamen te liggen in blok 1a, naamsteenrijen¹⁶⁶ 16 en 17. Deze van de voormalige begraafplaats aan de Pieter Lansenstraat liggen eveneens in blok 1a, grafsteenrijen 14 en 15¹⁶⁷.

In 1971 werden de houtenblokjes vervangen door de huidige platliggende granieten grafstenen.

Schikking van de begraafplaats Praatbos volgens de herkomst.

In 2016 werden op de Duitse militaire begraafplaats Praetbos te Vladlo ingrijpende renovatiewerken uitgevoerd. Bij werken aan het dak van het toegangsgebouw vond timmerman Danny Vanparys¹⁶⁸ uit Veldegem enkele handgeschreven woorden terug op een balk en fotografeerde ze. Hij bezorgde de informatie aan zijn neef Willy Devos¹⁶⁹. De woorden waren aangebracht door *Maurer Johannes Bartels* op 21 augustus 1957. Metselaar Bartels had samen met zijn collega's van Bau-unternehmen Gebrüder Tebarts uit Kevelaer het ingangsgebouw gebouwd.

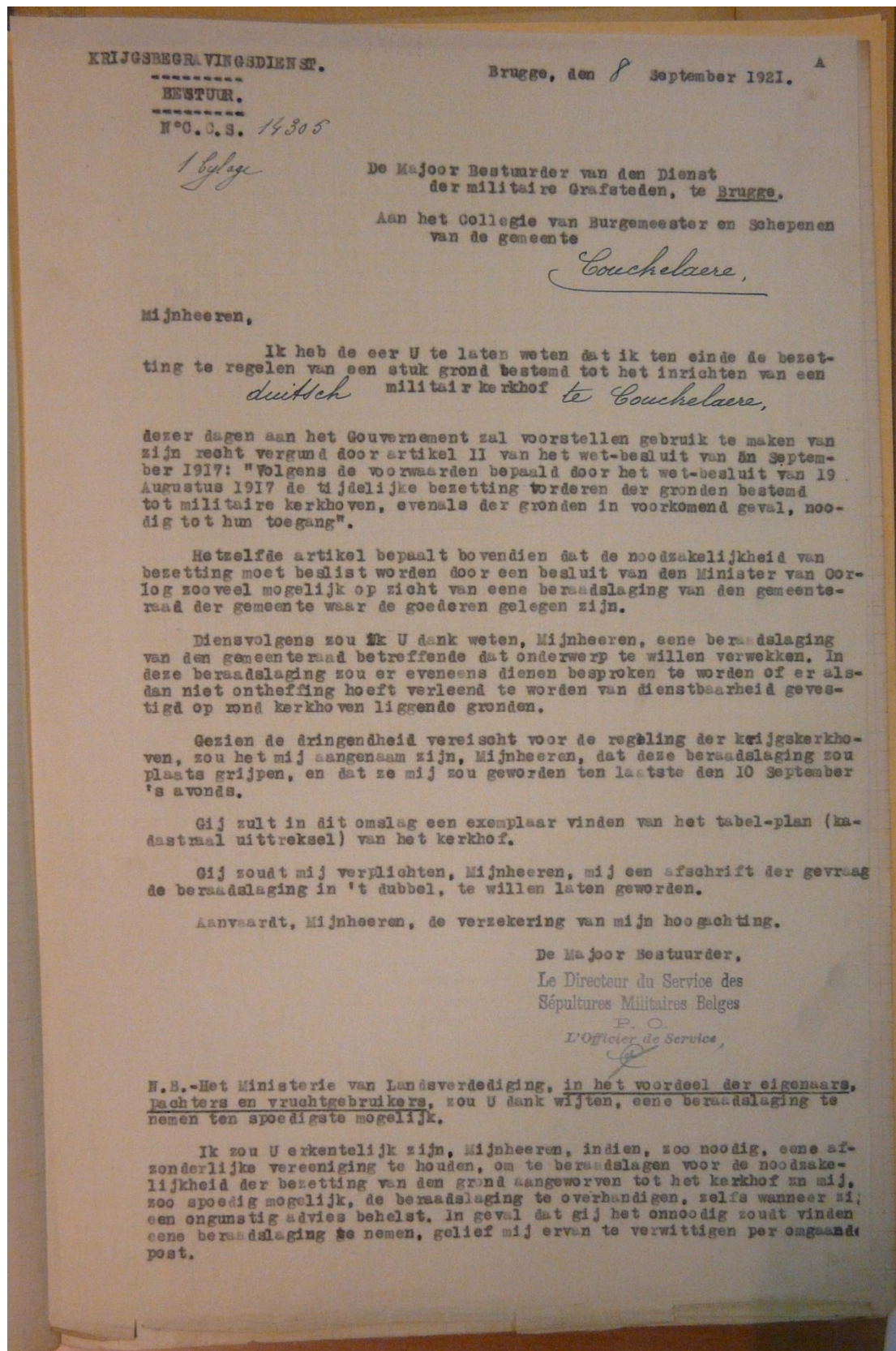
¹⁶⁶ De rijen worden op de figuur geteld vanaf de linkerbovenhoek (=zuidenwesten) naar onder (=noordoosten).

¹⁶⁷ 60 van de 63 soldaten die in Bovekerke begraven lagen, liggen in de rijen, 14, 15, 16 en 17, meer bepaald onder de nummers: 1/1621, 1/1623-1640, 1/1642, 1/1681-1882, 1/1791-1796, 1/1798-1800, 1/1831-1842, 1/1861-1866, 1/1975-1980, 1/2007-2012. De onbekenden werden overgebracht naar het *Kameradengrab* van Langemark.

¹⁶⁸ Danny Vanparys (°Tillsonburg (Canada) 25/03/1960 - †Brugge 25/03/1960).

¹⁶⁹ Via Facebook vindt Willy een dochter van Johannes terug in Houston, Texas. Petra Bartels is intussen met de Amerikaan Shannon Petree getrouwd. De dame is zeer geëmotioneerd wanneer zij het handschrift van haar inmiddels overleden vader herkent. Zij belooft bij een volgend bezoek aan haar moeder Marga in Weeze (Duitsland) ook naar Vladlo te komen. Een eerste begin wordt uitgesteld wegens de doortocht van orkaan Harvey in Texas. Later kwam Petra Petree met haar man, haar moeder, broer en schoonzus naar Praatbos en het Lange Max Museum.

Bijlage: De voormalige begraafplaats - Pieter Lansensstraat¹⁷⁰

¹⁷⁰ Deze documenten werden ter beschikking gesteld door Jos Demarée. Waarvoor dank.

Bruges, le 10 septembre 1951.

Le Major Directeur du Service des sépultures
militaires à Bruges à

Monsieur le Ministre de la Défense Nationale
(Office des Sépultures militaires - 2e Bureau)

C.O.S. 1447

J. J. J.

OBJET.

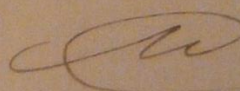
OBJET: demande de décréter l'arrêté-ministériel pour
le cimetière

J'ai l'honneur de vous adresser ci-joint en tri-
ple expédition le plan-tableau extrait cadastral du
cimetière militaire *allemand* situé au
nouveau cimetière communal
situé à *Couckelove* section 2 n° 1447² et
de vous proposer de régulariser conformément à l'ar-
rêté-loi du 5 septembre 1917 l'occupation du terrain
qui a été consacré à l'édification de ce lieu de sépul-
ture.

La parcelle d'une contenance de 542 50 ca
dont 70 40 ca sont occupés.

L'Autorité Communale de *Couckelove* n'ayant
pas donné suite à ma demande de délibération, je ven-
drais gré de passer outre la délibération, et de
réquisitionner d'office le terrain affecté à ce
champ de repos.

Fr. Le Major Directeur en congé.
Le Cap. Cdt. directeur s/i.

MINISTÈRE DE LA DÉFENSE NATIONALE

N° 11643

LE MINISTRE DE LA DÉFENSE NATIONALE,
ad int.

Vu le plan indicatif de la propriété dont l'occupation est nécessaire pour l'établissement d'un cimetière militaire sur le territoire de la commune de Couckelaere, lequel plan restera annexé au présent arrêté;

Vu l'arrêté-loi du 19 août 1917, autorisant la réquisition de l'occupation temporaire d'immeubles pour les besoins immédiats créés par la guerre;

Vu la loi du 16 août 1920, prorogeant les dispositions de l'arrêté-loi du 19 août 1917;

Vu l'article 225 du traité de paix relatif aux sépultures militaires;

Attendu que l'administration communale de Couckelaere, consultée à ce sujet, n'a pas délibéré sur l'opportunité de cette réquisition;

ARRÊTE:

Art. 1.-Il y a nécessité d'occuper un terrain d'une superficie de 1 are, 40 centiares destiné à servir de cimetière militaire appartenant à Couckelaere.

Art. 2.-Ce terrain, indiqué au plan parcellaire ci-dessus visé, sera à défaut de cession amiable, réquisitionné et occupé conformément aux arrêtés-lois précités.

En cas de réquisition, l'occupation aura une durée de trois ans à dater de la signification des états des lieux prévus à l'article 5 de l'arrêté-loi du 19 août 1917.

BRUXELLES, le 12 septembre 1921.

(Sé) Baron Ruzette.

Pour copie conforme
Pour le Secrétaire Général,
LE DIRECTEUR GÉNÉRAL

(Sé) GOFFAR.

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING

N° 11643

DE MINISTER VAN LANDSVERDEDIGING,
ad int.

Gezien het beschrijvingsplan van den eigendom waarvan de inbezitting noodzakelijk is om een militair kerkhof aan te leggen op het grondgebied der gemeente Couckelaere, plan dat bij onderhavig besluit dient te blijven;

Gezien de besluit-wet van 19n Augustus 1917, houdende machtiging ter opeischung der tijdelijke bezetting van oerrend goed, voor de uit den oorlog ontstane onmiddellijke behoeften;

Gezien de wet van 16n Augustus 1920, ter verlenging van de beschikkingen der besluit-wet van 19n Augustus 1917;

Gezien artikel 225 van het Vredesverdrag, aangaande de militaire grafsteden;

Aangezien het gemeentebestuur van Couckelaere, dienaangaande geraadpleegd, niet over de gepastheid dezer opeischung heeft beraadslaagd;

BESLUIT;

Art. 1.-Er bestaat noodzakelijkheid om een grond in beslag te nemen, 1 are 40 centiares groot, bestemd om te dienen voor Duitsch Militair kerkhof te Couckelaere.

Art. 2.-Deze grond afgebeeld, op hoogerbedoeld perceelplan, dient bij gebrek aan afstand in der minne, opgeëischt en in beslag te blijven, overeenkomstig de hoogervermelde besluit-wetten.

Ingeval van opeischung, zal de bezetting drie jaar lang duren, met ingang van den datum der beteekening van de plaatsbeschrijvingen voorzien bij artikel 5 der besluit-wet van 19n Augustus 1917.

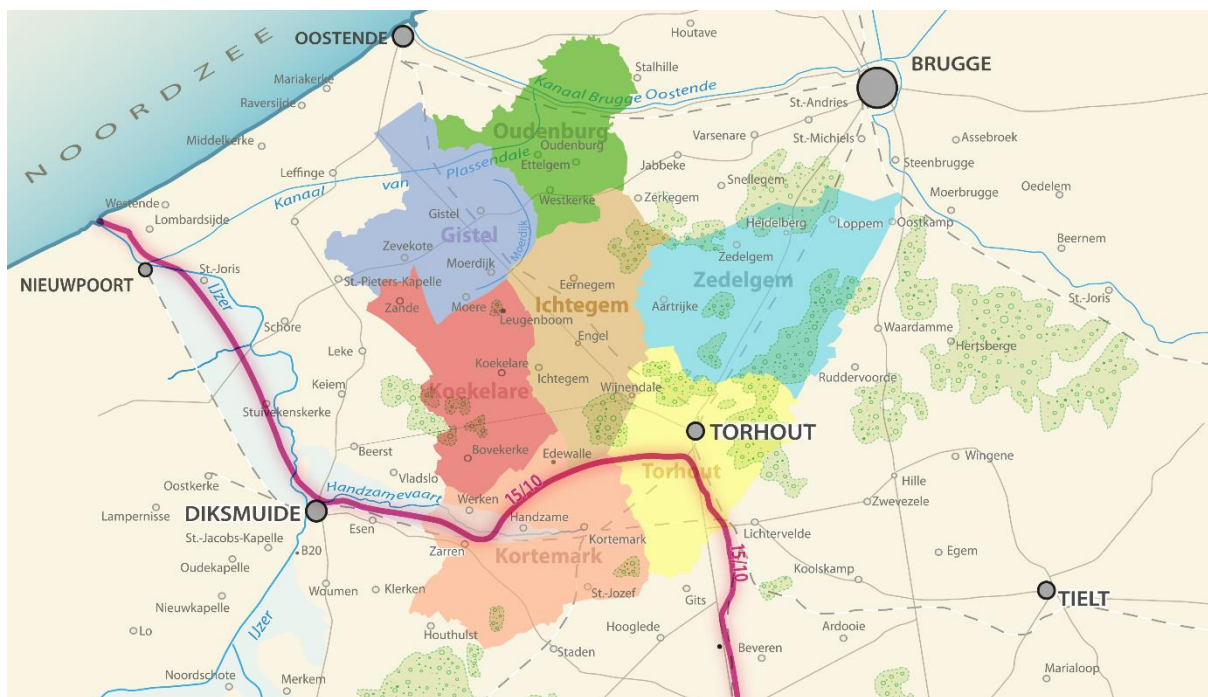
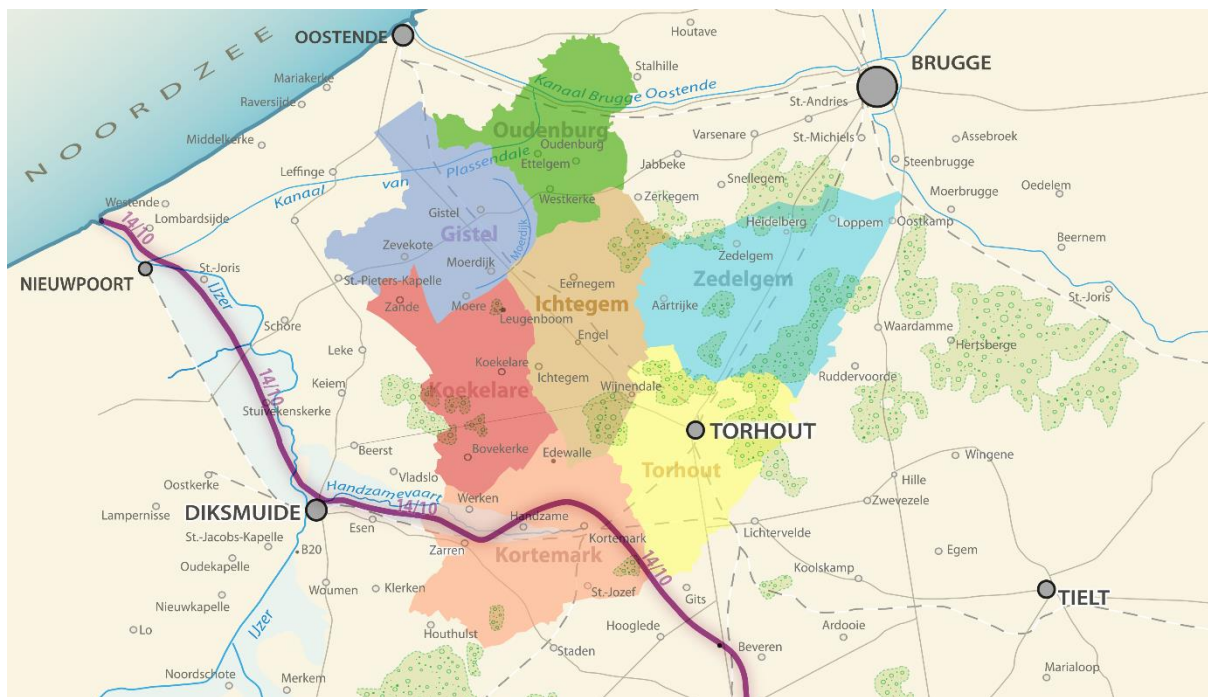
BRUSSEL, den 12n September 1921.

(Get) Baron Ruzette.

Voor eensluidend afschrift,
Voor den Algemeen Secretaris,
DE ALGEMEEN BESTUURDER,
(Get) GOFFAR.

Bijlage: Evolutie van de frontlijn tijdens het Eindoffensief

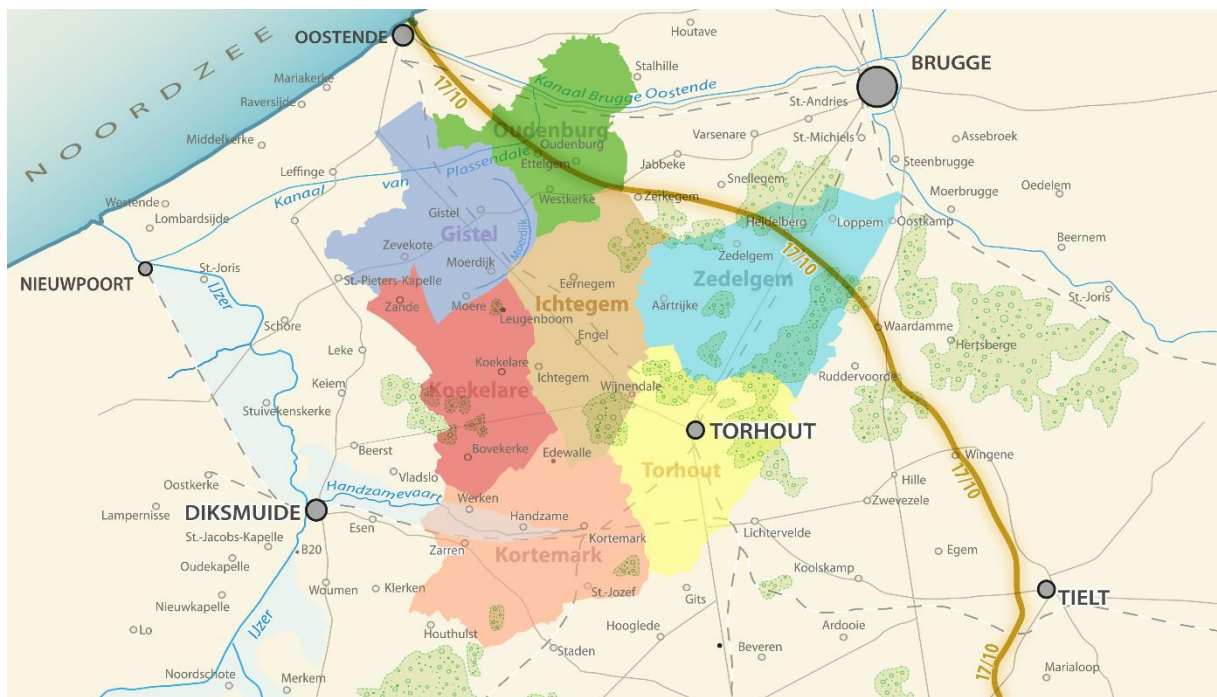
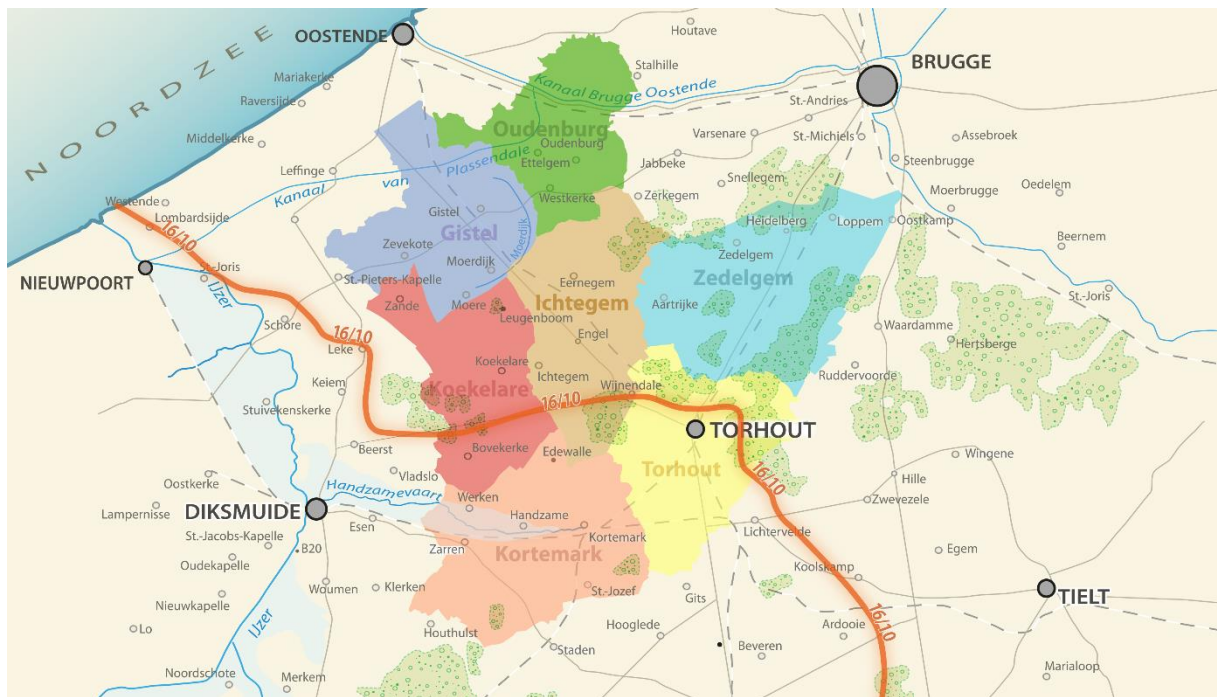
Onderstaande kaarten¹⁷¹ werden gemaakt in functie van de tijdelijke tentoonstelling *Oudstrijders uit Koekelare, Bovekerke en Zande, hun kleine geschiedenis in een grote oorlog. De bevrijding oktober 1918*¹⁷². Ze tonen de evolutie van de frontlijn in de dagen van de bevrijding van Koekelare.

Overzicht van de evolutie van de frontlijn op 14 en 15 oktober 1918.

¹⁷¹ Deze kaarten werden getekend door Marcel Demarré.

¹⁷² Lange Max Museum, 2018-2019.

Overzicht van de evolutie van de frontlijn op 16 en 17 oktober 1918.